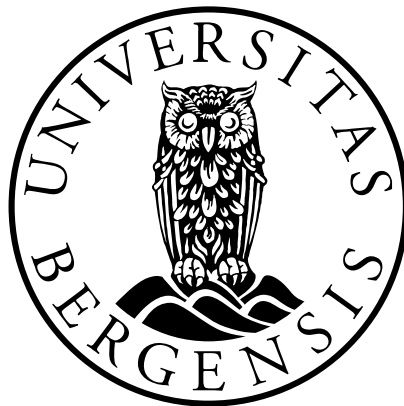

Foreldres religiøse indoktrinering av barn

Menneskerettighetenes beskyttelse for barn som indoktrineres av foreldre, og avveiningen av disse rettighetene og foreldres rett til å oppdra barn i egen religion

Kandidatnummer: 44

Antall ord: 14922

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

1. juni 2018

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning.....	4
1.1 Oppgavens tema og aktualitet	4
1.2 Begrunnelse for valget av å anvende uttrykket indoktrinering	5
1.3 Begrepsavklaring av indoktrinering	6
1.3.1 Utfordringer knyttet til bruk av uttrykket indoktrinering	6
1.3.2 Beskrivelse av indoktrinering slik det legges til grunn i oppgaven	7
1.3.3 Ytterligere presiseringer	8
1.4 Rettskilder og metodiske utfordringer.....	9
1.4.1 Internasjonale konvensjoner som det rettslige grunnlaget	9
1.4.2 Metodiske avklaringer og utfordringer i oppgaven.....	10
1.5 Fremstillingen videre.....	12
2 EMDs behandling av indoktrinering	14
2.1 Innledning.....	14
2.2 Indoktrinering i skolen	14
2.3 Indoktrinering utført av private aktører.....	16
3 Indoktrinering og retten til selvbestemmelse	19
3.1 Barns rett til religionsfrihet og retten til selvbestemmelse.....	19
3.2 Barns selvbestemmelsesrett etter barnekonvensjonen artikkel 14	21
3.3 SP artikkel 18 tolket i lys av barnekonvensjonen	23
3.4 Konklusjon	25
4 Barns rettigheter etter barnekonvensjonen og beskyttelse mot indoktrinering	28
4.1 Innledning.....	28
4.2 Barnets rett til utvikling, artikkel 6(2).....	29
4.3 Barns rett til å bli hørt, artikkel 12	31
4.4 Barnets rett til å beskyttes fra psykisk vold og skade, artikkel 19	32
4.5 Barns rett til religionsfrihet, artikkel 14	36
4.6 Oppsummering	37
5 Foreldres rett til å oppdra barn i egen religion og forholdet til barns rettigheter	38
5.1 Grunnlaget for foreldres rettighet.....	38
5.2 Inngrep i foreldres rettighet for å beskytte barns rettigheter	40

5.2.1	Innledning - statens forpliktelser og spillerom.....	40
5.2.2	Inngrep ved at indoktrinering ikke tillates	41
5.2.3	Inngrep i tilfelle av skilsmisse.....	44
5.2.4	Oppsummering av inngrep i foreldres rettighet	48
6	Konklusjon og avsluttende bemerkninger	49
	Litteraturliste	51

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og aktualitet

Temaet for masteroppgaven er et av spenningsfeltene mellom barns og foreldres menneskerettigheter slik de er nedfelt i internasjonale konvensjoner. Oppgaven tar for seg tilfeller der foreldre gjennom indoktrinering får barna sine til å fastholde en religion ukritisk. Problemstillingen som skal behandles, er hvilken beskyttelse menneskerettighetene gir barn som indoktrineres av foreldrene i en religion, og hvordan staten skal gå frem for å sikre disse rettighetene uten samtidig å krenke foreldres rett til å oppdra barna i egen religion.

I tillegg til foreldres rett til religionsfrihet, har foreldre en rett til at barnas undervisning skjer i samsvar med foreldrenes egen religiøse overbevisning, jf. bl.a. SP art. 18(4). Rettighetene sett i sammenheng synes å gi foreldre en rett til å oppdra barn i egen religion.

I lys av at også barn har en rett til religionsfrihet, jf. bl.a. barnekonvensjonen art. 14, oppstår spørsmålet om når grensen er passert for hva foreldre kan gjøre i prosessen av religionsformidling, før det krenker barnas rettighet. Mer konkret fremstår indoktrinering som betenkelig i forhold til selvbestemmelsesaspektet i retten til religionsfrihet. Det er imidlertid ikke åpenbart at barn har en slik selvbestemmelsesrett, i alle fall ikke uavhengig av foreldrene sine. Et siktemål med oppgaven er å vurdere om barns rett til religionsfrihet inkluderer en rett til selvbestemmelse, og videre hvordan dette stiller seg i tilfeller der barn utsettes for indoktrinering.

I tillegg til retten til religionsfrihet, berører indoktrinering flere av barns mest grunnleggende rettigheter i barnekonvensjonen, herunder retten til å bli hørt og retten til utvikling, i hhv. art. 12 og art. 6(2). Det nærmere innholdet av disse rettighetene belyser statens forpliktelser overfor barn. Indirekte vil de også synliggjøre hvilke plikter som skal påhvile foreldre og som vil begrense hva foreldre lovlig kan gjøre. Kan foreldre indoktrinere barna i en religion uten at det krenker barnets rett til å bli hørt eller retten til utvikling?

Når foreldre synes å ha en rett til å oppdra barn i egen religion, kan det spørres om praksisen med indoktrinering vil beskyttes av en slik rett. I så fall oppstår spørsmålet om hvordan staten skal gå frem for å etterleve sine positive forpliktelser overfor barnet og samtidig unngå å krenke sine negative forpliktelser overfor foreldrene.

Vedrørende aktualiteten av temaet, er spørsmålet om grensdragningen for hva foreldre lovlig kan gjøre av religionsformidling i barneoppdragelsen, et spørsmål som strengt tatt gjør seg gjeldende i et hvert tilfelle der religion har en plass i hjemmet. Selv om fenomenet indoktrinering er valgt, vil gjennomgangen belyse konkrete aspekter ved barns rettigheter som potensielt krenkes avhengig av foreldrenes valg og handlinger, uavhengig om disse betegnes som indoktrinerende eller ikke.

Behandlingen begrenses til Norge for ikke å måtte ta høyde for store kulturforskjeller verden over. Samtidig blir også samfunnet vårt stadig mer flerkulturelt. Mens individualisme og vidtgående respekt for individet står sterkt i vestlige kulturer, er dette annerledes i enkelte andre kulturer. Når mennesker fra andre verdensdeler tar med seg tankesett og verdier som er annerledes enn vestens, er det ikke gitt at indoktrinering fra deres kulturperspektiv fremstår som noe negativt eller uønsket, slik mange i vesten vil hevde. Samtidig er forekomsten av indoktrinering på ingen måte begrenset til ikke-vestlige religioner eller familier.

I juridisk litteratur gis det uttrykk for at indoktrinering krenker retten til religionsfrihet.¹ EMD har også antydnet dette, om ikke like tydelig.² Slike utsagn gir imidlertid ikke noen rettslig avklaring av hvordan konseptet eventuelt strider mot individets rettigheter, særlig når det ikke først defineres. Oppgaven bidrar til en rettslig avklaring av om, og i tilfelle hvordan, indoktrinering krenker barns rettigheter.

1.2 Begrunnelse for valget av å anvende uttrykket indoktrinering

Hittil er indoktrinering omtalt uten noen nærmere definisjon. Så langt jeg har kunne bringe på det rene har verken EMD eller FNs barnekomité definert indoktrinering.³

Selv om begrepsavklaringen vil ta utgangspunkt i en forståelse hentet fra pedagogikk og psykologi, må indoktrinering samtidig defineres med klare rammer for å muliggjøre den rettslige drøftingen av problemstillingen. Dette medføre at det som drøftes i oppgaven til en

¹ Julia Köhler-Olsen, *Barnets rett til selvbestemmelse i forhold til religiøse normer*, Oslo 2012 s. 217 og Sylvie Langlaude, *The Right of the Child to Religious Freedom in International Law*, Leiden/Boston 2007 s. 202.

² Ciftci v. Turkey (2004) s. 3.

³ Dokumenter fra barnekomitéen er ikke gjennomgått i sin helhet. Juridisk litteratur som behandler indoktrinering og som samtidig anvender barnekomitéen som kilde, tyder på at begrepet ikke er benyttet av barnekomitéen, se særlig Langlaude (2007).

viss grad vil preges av et indoktrineringsbegrep som er konstruert for å passe masteroppgaven. På den ene siden vil dette kunne tilsi at det er lite hensiktsmessig å basere en juridisk analyse på begrepet indoktrinering. Utrykket er primært et støtteord som skal gi uttrykk for varierende konsepter i virkeligheten, alt etter hvilket innhold ordet gis. Av den grunn kunne det fremstå som vel så hensiktsmessig å gå rett på de problematiske forholdene i virkeligheten som ønskes drøftet.

På den andre siden er det et begrep som er anvendt både av EMD og i juridisk litteratur. For å bidra til en rettslig avklaring falt valget på å beholde begrepet indoktrinering, for å tydeliggjøre at det er dette fenomenet oppgaven tar for seg, selv om det nærmere innholdet av begrepet ikke er gitt.

1.3 Begrepsavklaring av indoktrinering

1.3.1 utfordringer knyttet til bruk av uttrykket indoktrinering

Indoktrinering kommer fra latinske *doctrina* (lære, læresetning eller teori) og var opprinnelig et nøytralt begrep som ble benyttet om undervisning.⁴ I dag innehar ordet en negativ ladning og ansees som en uheldig påvirkningsform. Oxford dictionaries definerer begrepet som "the process of teaching a person or group to accept a set of beliefs uncritically"⁵.

Litteratur som tar for seg indoktrinering, gir et komplekst bilde av hva indoktrinering er. Særlig professor i spesialpedagogikk, Finn Egil Tønnessen, tar til orde for en begrepsbruk som skildrer en subtil prosess, hvor strengt tatt alt i det ytre vil kunne ansees som ordinær undervisning/oppdragelse, men hvor det likevel styres i en bestemt retning med et bestemt mål av indoktrinereren⁶. utfordringen med å anvende en slik tilnærming er at uten ytre kjennetegn som tilkjenne gir at indoktrinering finner sted, har ikke oppgavens analyse noe konkret å drøfte.

For å forhindre at begrepsavklaringen tar opp for mye plass, vil flere nyanser måtte utelates. I tillegg foretas det visse forenklinger. Faren med et slikt valg er at begrepsavklaringen i for liten grad gjenspeiler virkeligheten, hvilket igjen kan påvirke aktualiteten av oppgaven. Dette er søkt kompensert både ved å bruke en del plass på begrepsavklaring i det følgende, og ved å

⁴ Jørgen Bruun Pedersen, *Indoktrinering Hva er det for noget?* København 1976 s.11.

⁵ Oxford Living Dictionaries: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/indoctrination>.

⁶ Finn Egil Tønnessen, *Verdier og livssyn i skole og barnehage*, Oslo 1983 s.38-47.

ta inn nyanser der dette lar seg gjøre uten at indoktrinering blir definert på en måte som er for kompleks.

1.3.2 Beskrivelse av indoktrinering slik det legges til grunn i oppgaven

1.3.2.1 Definisjon

I denne oppgaven defineres indoktrinering som prosessen av å innpode en religion i et barn, med begrenset bruk av rasjonell prosess, i den hensikt at påvirkningen av barnet skal forhindre en full selvstendig, frigjort og kritisk vurdering av religionen.

For å beskrive det nærmere innholdet tas det utgangspunkt i den amerikanske pedagogen John Dewey. Han hevdet at for å unngå indoktrinering, må undervisning være fornuftig og vitenskapelig.⁷ Indoktrinering, slik begrepet skal forstås i oppgaven, innehar betydelige begrensninger av disse elementene i barneoppdragelsen, samt begrensning på adgang til å omgås med andre utenfor egen religion. I det følgende blir det redegjort for hva som menes med begrensninger på a) fornuft og rasjonelle prosesser, b) vitenskapelige undersøkelser og c) omgang med andre utenfor religionen. Da oppgaven omhandler foreldres indoktrinering av barn, beskrives begrepene i konteksten av oppdragelse.

1.3.2.2 Begrensninger på fornuft og rasjonelle prosesser

Et kjennetegn ved religiøs indoktrinering er at informasjon og undervisning gis med begrenset anvendelse av fornuftbaserte resonnementer. Det legges i liten grad opp til at barnet gjennom sitt intellekt skal få økt innsikt i og forståelse av alle sider av religionen. Eksempler på dette er pugging av religiøse tekster og begrenset adgang til å stille spørsmål. Særlig dersom kritiske spørsmål møtes med negative reaksjoner eller sosiale sanksjoner, synliggjøres forsøk på å begrense barnas egen refleksjon over religiøse spørsmål.

Tønnessen påpeker at frihet og fornuft er sentrale elementer for å sikre en god oppdragelse og da som en motsetning til indoktrinering. Samtidig understreker han at et skille mellom god

⁷ Willis Moore "Indoctrination as a normative conception" *Studies in Philosophy and Education*, 1966, Volume 4, s. 396-403 (s. 398).

oppdragelse og indoktrinering ”ved å hevde at disse baseres på henholdsvis fornuft/frihet og ufornuft/ufrihet” blir for enkelt.⁸ Det understrekes at effektiv læring må inneholde diskusjoner for å få økt forståelse av et tema. Det legges imidlertid til at ”[e]n person som indoktrinerer vil ... styre og begrense diskusjonen slik at deltakerne/tilhørerne på en mest mulig effektiv måte blir ledet mot det tilsiktede målet”.⁹ Særlig dette siste er viktig i forhold til begrensninger på bruk av fornuft. Selv om diskusjon tilsynelatende gir rom for egne resonnementer og bruk av rasjonalitet, kan det fortsatt være indoktrinering dersom foreldrene i realiteten styrer samtalen med et tydelig mål for øyet. For å legge til grunn en beskrivelse av indoktrinering som gjenspeiler virkeligheten, skal begrepet her omfatte både de åpenbare begrensninger som settes på fornuften, men også mer subtile eller fordekte begrensninger.

1.3.2.3 Begrensninger på vitenskapelige undersøkelser

Til forskjell fra undervisningssammenheng i skolen, som er konteksten Dewey uttaler seg i, er det ikke like naturlig at foreldre konsekvent forklarer verden med vitenskapelige termer. Det medfører åpenbart ikke at indoktrinering dermed forekommer. I tillegg er det store uenigheter om hvilken rolle vitenskapen spiller på religionens område.

Kjennetegn ved indoktrinering er tilfeller der det eksplisitt frarådes fra å undersøke religionens lære og undervisning opp mot vitenskapen, eller dersom vitenskapens rolle bagatelliseres.

1.3.2.4 Begrensninger på omgang med andre utenfor egen religion

Dersom barn hovedsakelig eller utelukkende er sammen med barn fra samme religion, sendes på religiøs privatskole og/eller kun deltar på fritidsaktiviteter i religiøs regi, kan det potensielt finne sted en høy grad av isolering fra andre som ikke deler samme livssyn. Om barnet ikke eksponeres for andres livssyn, vil det få lite oppfordring til å reflektere over foreldrenes religion.

1.3.3 Ytterligere presiseringer

For at det skal være tale om indoktrinering slik begrepet anvendes i oppgaven, må det være innslag av samtlige av de presenterte karakteristika. De er likevel relative i den forstand at

⁸ Tønnessen (1983) s. 41.

⁹ *Ibid.* s. 39.

graden av den enkelte vil kunne variere. Begrepet skal videre omfatte både prosessen av å indoktrinere og barn som er indoktrinert. Oppgaven vil med andre ord både behandle foreldres valg og handlinger for å få barnet til å holde seg ukritisk til religionen, og i tillegg tilfeller hvor foreldrenes mål er nådd og barnet holder seg ukritisk til religionen.

Når uttrykket indoktrinering anvendes i oppgaven, er det definisjonen og beskrivelsen fra delkapittelet her i 1.3 som legges til grunn om ikke annet spesifiseres.

Med den forståelsen som nå er presentert, kan det argumenteres for at all oppdragelse av småbarn er indoktrinering. Det stilles krav til hva de skal gjøre uten noen fornuftbasert forklaring. Småbarns begrensede forutsetninger for å anvende fornuften, gjør det lite treffende å si at foreldre begrenser deres fornuftbaserte prosesser. For å sikre at kun barn som reelt sett indoktrineres i en religion omfattes, dras det derfor en nedre aldersgrense på 7 år. I det følgende forstås barn som alle mellom 7 og 18 år om ikke annet spesifiseres. Aldersgrensen harmonerer med 7-års regelen for når barn skal få mulighet til å si sin mening etter barneloven § 31, annet ledd.

1.4 Rettskilder og metodiske utfordringer

1.4.1 Internasjonale konvensjoner som det rettslige grunnlaget

Oppgaven tar for seg barns rettigheter slik de sikres i internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Utgangspunktet for oppgaven er den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om barnets rettigheter. Samtlige er inkorporert i det norske lovverket gjennom menneskerettighetsloven, jf. hhv. § 2 nr. 1, nr. 3 og nr. 4, og skal ved motstrid med andre norske lovbestemmelser gå foran disse, jf. § 3. Oppgaven holder seg stramt til disse tre og vil ikke behandle øvrige traktater eller konvensjoner av relevans.

Da konflikten mellom barns og foreldres rettigheter er av en privatrettslig karakter, kunne det vært naturlig å vurdere problemstillingen på grunnlag av norsk lovgivning. Det blir ikke gjort. Fordi oppgavens tema reguleres av menneskerettighetene, må statens plikter vurderes. Av den grunn kunne behandlingen ikke utelukkende baseres på nasjonal lovgivning. Det hadde vært

ideelt å behandle begge regelsettene, men ordgrensen gjør det vanskelig å behandle begge på en tilfredsstillende måte. Derfor avgrenses det mot norsk lovgivning.

Den opphevede bestemmelsen i Grunnloven § 2, andre setning, som påla evangelisk-lutherske foreldre å oppdra barna i denne religionen, behandles derfor ikke.

De prinsipielle avklaringene oppgaven gir, gjør seg derfor i utgangspunktet gjeldende for enhver stat som har ratifisert samtlige av konvensjonene som behandles. Samtidig er defineringen av indoktrinering begrenset til norske forhold, fordi fenomenet er kulturavhengig. Det blir også tidvis referert til norsk lovgivning som eksemplifisering. Slik sett begrenses oppgaven til en norsk kontekst.

Til forskjell fra andre traktater og konvensjoner regulerer menneskerettighetskonvensjoner det som ofte omtales som det vertikale forholdet mellom stat og individ.¹⁰ Selv om oppgavens tema omhandler konflikt mellom private parter, vil statens rolle være sentral som eneste pliktsubjekt etter menneskerettighetene. Dette gir seg utslag i at både spørsmålet om foreldres indoktrinering krenker barns rettigheter og spørsmålet om hvordan foreldres og barns rettigheter skal avveies, berører statens plikter. Oppgaven preges slik sett av en trepartskonstellasjon. Spørsmål som oppstår i den forbindelse behandles fortløpende der de naturlig hører hjemme.

1.4.2 Metodiske avklaringer og utfordringer i oppgaven

Oppgaven anvender flere ulike typer internasjonale kilder. Prinsippene for tolkning og hvilken rettskildemessig vekt disse har, må baseres på internasjonale tolkningsregler. Wien-konvensjonen er sentral, og gjør seg gjeldende i norsk kontekst da den regnes som internasjonal sedvanerett.¹¹ For å forhindre oppbrytninger i de rettslige vurderingene presenteres relevante rettskildeprinsipper i det følgende.

Menneskerettighetskonvensjonene tolkes i samsvar med Wien-konvensjonen art. 31 som gir anvisning på at traktater skal tolkes i god tro, hvor den naturlige betydningen av ordene legges til grunn, lest i sin kontekst og i lys av traktatens formål, ”object and purpose”, jf. første ledd. Etter annet ledd inkluderer konteksten traktaters fortale.

¹⁰ Daniel Moeckli, Sangeeta Shah and Sandesh Sivakumaran (ed.), *International Human Rights Law*, 2. edition, Oxford 2014 s. 100.

¹¹ Morten Ruud og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*, Oslo 2011 s. 89.

Både menneskerettighetskomitéen og barnekomitéen har utarbeidet en rekke General Comments som utdyper innholdet i enkelte artikler eller særlige viktige spørsmål. Komitéene består av uavhengige eksperter som overvåker etterlevelse av konvensjonene og behandler klager fra individer i tillegg til utarbeidelsen av sine generelle kommentarer. De generelle kommentarene er ikke rettslig bindende. Likevel bør de tillegges vekt ved konvensjonstolkningen fordi de er utarbeidet av noen av de fremste ekspertene i verden, stater henviser til dem i sine rapporter, og det vil bidra til å sikre en felles forståelse av konvensjonene blant medlemsstatene.

I forbindelse med behandling av statsrapporter om staters implementering og etterlevelse av barnekonvensjonen, møter medlemmer av barnekomitéens med statens delegater. En rekke av komitémedlemmenes uttalelser fra møtene, gjengis i FNs dokumenter ”Summary records”.

Disse sammenfatningene er heller ikke rettslig bindende verken for den staten uttalelsen retter seg mot eller andre.

Sammenlignet med komitéens generelle kommentarer retter disse seg mot enkeltstater og representerer ikke en like systematisk tilnærming til bestemmelsene. Av den grunn er det ikke like lett å bruke dem for å klarlegge komitéens forståelse. Videre er slikt arbeid tidkrevende. På grunn av de tidsrammer som er satt for oppgaven, er ikke komitéens oppsummeringsskriv eller kommentarer gjennomgått i sin helhet. Det er kun gjort et utvalg basert på hva andre teoretikere har presentert i mer systematiserte former.

Siden uttalelsene er fra enkeltmedlemmer påvirker det vekten, som i utgangspunktet må være atskillig mindre enn komitéens generelle kommentarer. I mangel av generelle kommentarer fra komitéen, vil uttalelsene i oppsummeringsskrivene likevel bli anvendt og vektlagt ved behandlingene av barnekonvensjonen art. 14. Særlig der uttalelser til ulike stater synliggjør en felles forståelse, fremstår det som forsvarlig å legge uttalelsene til grunn ved tolkning av konvensjonsbestemmelsen.

Oppgaven byr på en rekke ulike metodiske utfordringer. Ved behandlingen av oppgavens ulike rettsspørsmål er en utfordring hvilken konvensjon løsningen skal funderes i, f. eks. sikrer samtlige konvensjoner barns rett til religionsfrihet. Det optimale hadde vært å behandle samtlige konvensjoner for hver rettslig problemstilling, men grunnet rammene for masteroppgaven har det ikke vært mulig.

Av den grunn har det vært en utfordring å avklare for hvert rettsspørsmål hvilken konvensjon som fremstår som mest presis og fylldig hensett til det aktuelle spørsmålet.

Som et utslag av at ulike spørsmål funderes i ulike konvensjoner, er ikke strukturen lagt opp for å behandle ferdig en konvensjon før neste behandles. Derfor starter kapittel 2 med behandling av EMK og EMDs praksis, for så å behandle barnekonvensjonen i kapittel 3 og 4, for deretter å gå tilbake til EMK i kapittel 5. Enkelte steder behandles likevel flere konvensjoner, spesielt når disse gir anvisning på ulike løsninger. De metodiske utfordringer som oppstår i den forbindelse, behandles fortløpende i oppgaven.

Andre metodiske spørsmål i oppgaven, er overføringsverdien av tilgrensede praksis fra EMD som ikke direkte gjør seg gjeldende for oppgavens tema, og om det er grunnlag for å oppstille en rettighet der denne ikke kan utledes av en bestemt konvensjonsartikkel.

1.5 Fremstillingen videre

Som overnasjonal domsmyndighet i menneskerettighetssaker har EMDs praksis stor betydning for tolkningen av menneskerettighetene slik de sikres i EMK. Det første som behandles, er domstolens forståelse av indoktrinering av barn og hvilket bidrag det gir til oppgaven.

I kapittel 3 behandles spørsmålet om barns rett til selvbestemmelse. Det sentrale i behandlingen er om barn har en konvensjonssikret rett til selvbestemmelse i religiøse spørsmål, og hvordan en slik rett i tilfelle stiller seg der indoktrinering finner sted.

Det vies mye plass i oppgaven til behandlingen av hvordan indoktrinering eventuelt krenker barns menneskerettigheter. Jeg har valgt å behandle flere rettigheter enn kun retten til religionsfrihet fordi barns menneskerettigheter etter barnekonvensjonen gir en fylldig innsikt i grensedragningen for hva foreldre lovlig kan gjøre ved promotering av religion i barneoppdragelsen.

Slik indoktrinering er definert, er det ikke vanskelig å se for seg at prosessen er problematisk for barns menneskerettigheter. Det problematiske er ikke hovedsakelig *om* indoktrinering i det hele tatt krenker barns rettigheter, men *hvordan* det krenker barns rettigheter. I kapittel 4 presenteres en rekke rettigheter i barnekonvensjonen, og det vurderes hvilke sider ved disse som indoktrinering eventuelt krenker.

Etter en grundigere gjennomgang av hvordan indoktrinering forholder seg til barns rettigheter, vil det i kapittel 5 bli vurdert hvordan barns rettigheter forholder seg til foreldres rettigheter.

Delkapittel 5.1 tar for seg spørsmålet om hvor foreldres rett til å oppdra barn i egen religion hjemles, og om indoktrinering i det hele tatt omfattes av en slik rett. Derneft behandler delkapittel 5.2 spørsmålet om hvordan staten skal gå frem for å overholde sine positive og negative forpliktelser overfor både barn og foreldre i tilfeller av indoktrinering.

Sentralt i vurderingen er hvilket handlingsrom staten har til å kunne begrense foreldres rettigheter for å sikre barns rettigheter. For å muliggjøre en mer konkret behandling, er det valgt ut to typetilfeller som blir vurdert.

2 EMDs behandling av indoktrinering

2.1 Innledning

For å undersøke om indoktrinering krenker barns menneskerettigheter, starter analysen med EMDs praksis vedrørende temaet indoktrinering av barn. Som overnasjonal domsmyndighet i menneskerettighetsaker spiller EMD en sentral rolle i tolkningen og utviklingen av menneskerettighetene. Det blir undersøkt hvilken forståelse EMD legger til grunn av fenomenet indoktrinering, for videre å undersøke hvilken overføringsverdi avgjørelsene har, da det kun er én avgjørelse som gjør seg direkte gjeldende for oppgavens problemstilling.

2.2 Indoktrinering i skolen

Indoktrinering har blitt behandlet en rekke ganger av EMD i tilknytning til foreldres rett etter 1. tilleggsprotokoll art. 2 andre punktum. Etter bestemmelsen skal staten utøve funksjoner tilknyttet utdanning og undervisning med respekt for foreldres rett til at slik utdanning og undervisning samsvarer med foreldrenes religiøse og filosofiske overbevisning. I Kjeldsen, Busk Madsen og Pedersen v. Denmark ble det lagt til grunn en forståelse av bestemmelsen som forbyr staten å indoktrinere elever.¹² Det ble uttalt:

“... the State, in fulfilling the functions assumed by it in regard to education and teaching, must take care that information and knowledge included in the curriculum, is conveyed in an objective, critical and pluralistic manner. The State is forbidden to pursue an aim of indoctrination that might be considered as not respecting parents` religious and philosophical convictions.”

EMD fastsetter hvordan informasjon og kunnskap fra læringsplanen skal formidles, for deretter å presisere at det ikke er tillat for staten å drive opplæringsfunksjoner med det siktemål å indoktrinere.

¹² Kjeldsen, Busk Madsen og Pedersen v. Denmark (1976) para. 54.

Det kan slutes fra sitatet at dersom staten ikke formidler informasjon og kunnskap på en objektiv, kritisk og pluralistisk måte, vil undervisningen kunne utgjøre indoktrinering. EMD har selv lagt en slik forståelse til grunn, se blant annet *Folgerø and others v. Norway*.¹³

For å ta stilling til hvilket bidrag EMDs behandling av indoktrinering gir til oppgavens problemstilling, er det relevant å spørre hvordan EMD forstår indoktrinering. Begrepet er ikke definert av domstolen¹⁴, men den har antydnet at staten krenker forbudet mot indoktrinering dersom formålet med opplæringen går fra kun å overføre kunnskap til å direkte promotere et bestemt syn.¹⁵ Retten har også trukket frem at dersom opplæringen av elevene ikke preges av forståelse og respekt for syn som avviker fra deres egne¹⁶, eller dersom de ikke opplæres til å tenke kritisk, vil det kunne indikere at indoktrinering er siktemålet.¹⁷

Det siste poenget synes å samsvare godt med den forståelsen av indoktrinering som er lagt til grunn i oppgaven. Indoktrinering foreligger når foreldre ikke oppmuntrer barna til å tenke kritisk, men tvert i mot utfører oppdragelsen slik at barna på sikt verken blir tolerante eller respekterer andres syn.¹⁸ Spørsmålet blir om forbudet mot indoktrinering som EMD pålegger statene i undervisningssammenheng, kan overføres til også å gjelde foreldre. Mer presist blir dette et spørsmål om EMDs forståelse av indoktrineringsbegrepet gjør seg gjeldende for barneoppdragelsen.

Indoktrinering i skolen skildres som å promotere et bestemt syn, i motsetning til kun å overføre kunnskap. Foreldre har på sin side en rett til å promotere et bestemt syn.¹⁹ Å pålegge foreldrene et tilsvarende forbud som pålegges staten, står i direkte strid mot foreldrenes rettighet. I lys av rettigheten er det videre fjerntliggende å pålegge foreldre en plikt til å overføre informasjon og kunnskap på en objektiv, kritisk og pluralistisk måte.

I tillegg er forbudets formål å beskytte foreldres rett til å oppdra barn i egen religion. Å overføre forbudet til å gjelde foreldre ville derfor virke imot formålet.

¹³ *Folgerø and others v. Norway* (2007) para. 89 (storkammer).

¹⁴ Fernando Méndez Powell, "Prohibition of Indoctrination in Education – A Look at the Case Law of the European Court of Human Rights", Volume 2015, *Brigham Young University Education and Law Journal* s. 597-629 (s. 615).

¹⁵ *Kjeldsen, Busk Madsen og Pedersen v. Denmark* (1976) para. 54.

¹⁶ *Folgerø and others v. Norway* (2007) para. 89 (storkammer).

¹⁷ *Lautsi v. Italy* (2009) para. 56. Resultatet ble motsatt i storkammerbehandlingen, men uttalelsen har fortsatt relevans.

¹⁸ Tønnessen (1983) s. 47.

¹⁹ Se drøftingen under i punkt 5.1 særlig om *Vojnity v. Hungary*.

På grunnlag av dette kan ikke EMDs forståelse og bruk av indoktrineringsbegrepet i utdanningssaker overføres til barneoppdragelsen og regulere hva foreldre lovlig kan gjøre.

2.3 Indoktrinering utført av private aktører

EMD har også kommet med uttalelser vedrørende indoktrinering som utføres av private aktører.

I avvisningssaken *Ciftci v. Turkey* la domstolen til grunn at farens rett etter 1. TP art. 2 andre punktum ikke var krenket. Faren ønsket at sønnen skulle delta i koranstudier, men tyrkiske myndigheter påbød at barn, før de kunne delta, måtte fullføre barneskolen, noe sønnen ikke hadde gjort. Retten påpekt at:

”... far from amounting to an attempt at indoctrination, that statutory requirement is in fact designed to limit the possible indoctrination of minors at an age when they wonder about many things and, moreover, when they may be easily influenced by Koranic study classes.”²⁰

Retten synes å implisere at en muslimsk oppfostring med deltakelse i koranundervisning i visse tilfeller vil kunne utgjøre indoktrinering. Uttalelsen kan i tillegg forstås som at indoktrinering passerer grensen for hva foreldre lovlig kan gjøre. Liknende forståelse kan også leses ut av *Dahlab v. Switzerland* hvor det ble påpekt at lærerens bruk av muslimsk hodeplagg kunne utgjøre indoktrinering av barn i alderen fire til åtte år.²¹

Ciftci og *Dahlab* fremhever noen av barns særpreg. De lurer på mye og er lette å påvirke. Det fremkommer indirekte at retten anerkjenner statenes ønske om å sikre at opplæring av yngre barn er nøytral, som en motsetning til indoktrinering, gitt disse særpregene hos barn. Dette synliggjør en tendens til å beskytte barn frem til de har bedre forutsetninger for å forstå hva de læres. Slik indoktrinering er definert i oppgaven, er en av forutsetningene for at dette er mulig, nettopp barns påvirkelighet, noe som foreldre drar nytte av for å nå målet. Med EMDs anerkjennelse av barns beskyttelsesbehov fremstår indoktrinering som problematisk.

Imidlertid er det en vesensforskjell mellom sakene. I *Dahlab* var barna på skolen da de ble undervist av en lærer med hodeplagg. Både EMK, SP og barnekonvensjonen bygger langt på

²⁰ *Ciftci v. Turkey* (2004) s. 3.

²¹ *Dahlab v. Switzerland* (2001).

vei på et system hvor barnets religiøsitet forstås i sammenheng med foreldrenes, se blant annet Köhler-Olsen om dette.²² Både 1. TP art. 2 og SP art. 18(4) underbygger en slik forståelse. Sveitsiske myndigheter henviste til den mulige innblanding med elevenes religiøse tro som bruk av hodeplagg kunne medføre, hvilket retten godtok. Sett hen til barnas svært unge alder, er det nærliggende å tolke ”elevenes religiøse tro” som ensbetydende med foreldrenes religiøse tro. Den beskyttelse av barna som fremkommer av dommen, gir, på grunn av koblingen mellom barns og foreldres religiøsitet, lite til konflikten mellom barns og foreldres rettigheter.

Ciftci, på den andre siden, omhandlet en tredjepart, faren, som ikke var en del av tyrkiske skole- og utdanningsinstitusjoner. I motsetning til Dahlab knyttes tanken om at barn behøver beskyttelse fra religiøs forkynnende undervisning, også opp mot foreldre eller andre som underviser etter ønske fra foreldre. Domstolens uttalelser i Ciftci trekker i retning av at indoktrinering av barn er ulovlig fordi det setter seg utover barns behov for beskyttelse. Det er imidlertid ikke klart om det er barns rett til religionsfrihet som domstolen mener trenger beskyttelse, eller om det også/alternativt er andre forhold hos barnet som gjør at det må beskyttes. Dette kombinert med fravær av definisjon av indoktrinering, gjør det vanskelig å få klarhet i hvilke former for religiøs oppdragelse som er ulovlig. I tillegg er uttalelsen et obiter dictum og saken en avvisningsavgjørelse. Vekten av uttalelsen er derfor noe redusert. Avgjørelsen gir etter dette lite avklaring til oppgavens problemstilling.

Kokkinakis v. Greece og Larissis and others v. Greece omhandler begge utilbørlig forkynnende virksomhet.²³ Som påpekt i punkt 1.1, hevdes det i teori at indoktrinering krenker individets rett til religionsfrihet. Både Köhler-Olsen og Aall knytter uttalelsen opp mot disse to avgjørelsene.²⁴ Indoktrinering nevnes imidlertid ikke i avgjørelsene, og de kan av den grunn ikke anvendes direkte til å klargjøre verken innholdet av indoktrinering eller om det krenker individets rettighet. Kapittel 3 og 4 vil i tillegg belyse vesensforskjeller mellom indoktrinering av voksne på den ene siden og foreldres indoktrinering av barn på den andre siden. Disse to aspektene medfører at dommene ikke har tilstrekkelig relevans til belysning av spørsmålet om indoktrinering krenker barns menneskerettigheter.

²² Köhler-Olsen (2012) s. 232.

²³ Kokkinakis v. Greece (1993) og Larissis and others v. Greece (1998).

²⁴ Köhler-Olsen (2012) s. 217 og Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utgave Bergen, 2015 s. 254.

Gjennomgangen i kapittel 2 viser at verken EMDs behandling av indoktrinering i utdanningskonteksten eller dommene om forkynnende virksomhet, er relevante, og at uttalelsene i Ciftci kun gir et begrenset bidrag til oppgavens problemstilling.

Fraværet av direkte eller grundig behandling av saker som omhandler spenninger mellom foreldre og barn på området for religionsfrihet, er ikke særlig overraskende. Et sentralt formål med EMK er å beskytte individer fra statlig inngrep på sentrale livsområder, ikke å løse privatrettslige tvister. I tillegg kan fravær av overprøving forklares med barns manglende rettslige kompetanse og anvendelse av ikke-rettslige løsninger. Som gjennomgangen viser, forstås barns religiøsitet langt på vei i lys av foreldrenes religion. Med hensyn til denne forståelsen av barn bidrar ikke avgjørelsene til betydelig avklaring av oppgavens spenningsforhold mellom barns og foreldres rettigheter. Generelt viser disse nevnte momentene at EMK og EMDs praksis ikke gir et avgjørende bidrag til klargjøringen av spørsmålet om foreldres indoktrinering krenker barns menneskerettigheter.

Til sammenligning har barnekonvensjonen tatt høyde for barns spesielle situasjon, der de på den ene siden er avhengig av foreldre, men samtidig trenger rettigheter som selvstendige individ. Selv om barnekonvensjonen beskytter barn mot overtramp av staten, tar den samtidig høyde for trepartskonstellasjonen som masteroppgaven tar for seg. De neste to kapitlene baseres derfor på barnekonvensjonen for å behandle spørsmålet om hvilken beskyttelse menneskerettigheter gir for barn som utsettes for indoktrinering.

3 Indoktrinering og retten til selvbestemmelse

3.1 Barns rett til religionsfrihet og retten til selvbestemmelse

Kapittel 3 og 4 undersøker hvilke av barns menneskerettigheter som vil kunne bli krenket der foreldre anvender indoktrinering for å sikre at barna fastholder en religion. I kapittel 3 behandles retten til selvbestemmelse under retten til religionsfrihet, mens kapittel 4 tar for seg flere ulike rettigheter.

Det er ikke tvilsomt at barn, som andre individer, har en rett til religionsfrihet.

Barnekonvensjonen fastsetter at staten skal respektere barns rett til religionsfrihet, jf. art. 14. I tillegg tilkjenner både SP art. 18(1) og EMK art. 9(1) retten til religionsfrihet til "[e]veryone". Inkludert i retten til religionsfrihet slik den sikres i SP art. 18, er retten til å velge religion selv. Det heter både i første og annet ledd at retten til religionsfrihet innebærer en rett til å anta en religion eller tro "of his choice", "etter eget valg".

I juridisk teori legges det til grunn at indoktrinering vil krenke retten til religionsfrihet, og det er da særlig retten til å ta et eget valg som potensielt vil bli krenket.²⁵

Årsaken til at indoktrinering er problematisk for selvbestemmelsesretten, skyldes at individer som holder seg til en religion uten å ha hatt muligheten til å ta en selvstendig og kritisk vurdering av denne, vanskelig kan sies å ha valgt religionen selv. For at valg skal kunne betegnes som individets egne, kan det hevdes at en forutsetning er at det gjøres basert på uhindret refleksjon.²⁶

Dette tilsier i utgangspunktet at i tilfeller der foreldre indoktrinerer barna sine, er det problematisk i forhold til aspektet ved barns religionsfrihet som sikrer selvbestemmelsesretten.

²⁵ Aall (2013) s. 228, og Köhler-Olsen (2012) s. 217.

²⁶ Köhler-Olsen (2012) s. 212.

Samtidig er det alminnelig akseptert at barns manglende modenhet og manglende evne til å forutse konsekvensene av handlingene sine, gjør at de ikke tilkjennes full selvbestemmelsesrett uavhengig av foreldrene. Generelt vil spørsmålet om selvbestemmelse bero på typen avgjørelse og barnets alder og modenhet.²⁷

I norsk rett er utgangspunktet at foreldre har faktisk og rettslig adgang til å ta avgjørelser på vegne av små barn.²⁸ Avgjørelsesadgangen inkluderer en adgang til å oppdra barn i foreldrenes religion. I Norge, som i resten av verden, lar for eksempel mange foreldre barna sine gjennomgå religiøse ritualer, delta i religiøse høytider og på flere andre måter bli eksponert for en religion. Dette vil i realiteten utgjøre en stor grad av påvirkning på barn som, grunnet begrenset evne til refleksjon, langt på vei vil godta foreldrenes holdninger og standpunkter, også vedrørende religion. Riktignok vil foreldres påvirkningsmulighet endres i takt med at barnet blir eldre og mer selvstendig.

Barns manglende modenhet sammenholdt med praksisen hvor foreldre oppdrar barn i egen religion, er vanskelig å forene med individets rett til å velge selv hvilken religion det skal tilhøre. Den påvirkningsstyrken foreldre generelt har overfor barna sine, sett i sammenheng med barns begrensede muligheter for egen refleksjon, medfører at det vanskelig kan sies at barnets religion er selvvalgt.

Fra utgangspunktet om at indoktrinering vil kunne krenke barns rett til å velge religion selv, fremstår ikke indoktrinering etter dette som like problematisk på dette punktet. Dersom alle barn som vokser opp i en religiøs familie, utsettes for påvirkning som igjen gjør at barnas religiøse tilhørighet ikke er selvvalgt, er indoktrinering slik sett ikke noe særegent eller problematisk. Det vil medføre at spørsmålet om indoktrinering krenker barns rettighet likevel ikke kommer på spissen i forhold til retten til å velge religion selv.

Dette samsvarer imidlertid ikke med konvensjonsbestemmelsene presentert over. Som påpekt tilkjenner SP art. 18 en rett til å ha eller anta en religion eller ”tro etter eget valg”, jf. andre setning. I tillegg innehar EMK art. 9 en rett for individet til å endre religion, et annet aspekt ved retten til å bestemme selv i religiøse forhold.

Det er altså ikke fullt samsvar mellom konvensjonsbestemmelsenes sikring av selvbestemmelsesretten og at barn i realiteten ikke synes å tilkjennes en slik rett, tross sin rett

²⁷ I Norge er dette regulert i barneloven §§ 30-33.

²⁸ *Ibid.*

til religionsfrihet. I det følgende blir det derfor vurdert om barns rett til religionsfrihet inkluderer en rett til å velge selv hvilken religion de ønsker å tilhøre.

Utgangspunktet tas i barnekonvensjonen art. 14 fordi denne spesifikt retter seg mot barn. Retten til selvbestemmelse favner om en rekke ulike forhold, men i det følgende er det kun retten til å velge religiøs tilhørighet selv som behandles, da både indoktrinering og foreldres påvirkning mer generelt setter seg ut over dette aspektet.

3.2 Barns selvbestemmelsesrett etter barnekonvensjonen artikkel 14

Til forskjell fra EMK art. 9 og SP art. 18, fastsetter barnekonvensjonen art. 14(1) kun barns rett til religionsfrihet, uten noen påfølgende utdypning om rettighetens innhold. Forskjellen er påfallende, særlig i lys av at barnekonvensjonen er yngst.

Det følger av barnekonvensjonen art. 14(1) at partene skal respektere barnets rett til *religionsfrihet* (min kursivering). I annet ledd er det til sammenligning fastsatt at partene skal respektere foreldres rett og plikt til å veilede barnet om utøvelsen av hans eller hennes rettigheter. Tatt i betraktning konflikten mellom barn og foreldres rettigheter oppgaven tar for seg, fremstår leddene lest i sammenheng som et paradoks. Til tross for at barn tilkjennes en frihet i første ledd, er det naturlig å lese annet ledd som at barn ikke har en rett til religionsfrihet uavhengig av foreldrene. Selv om foreldrene kun har en rett til å ”veilede”, taler den kontekstuelle tolkningen av de to leddene, så vel som ordlydstolkningen, i retning av at barn ikke har en rett til å velge selv hvilken religion de skal tilhøre, uavhengig av foreldrene.

Retten til å bli hørt, nedfelt i art. 12, forsterker inntrykket av at barn ikke har full selvbestemmelsesrett. Det fastsettes at staten skal ”...assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely...”

Formuleringen ”capable of forming his or her own views” forutsetter at ikke alle barn er i stand til å gjøre seg opp egne meninger. Eksistensen av retten til å bli hørt, tydeliggjør en oppfatning om at barn ikke har full råderett over egne liv og full selvbestemmelsesrett. Barnekomitéen har lagt til grunn at art. 12 uttrykker et av fire generelle prinsipper i konvensjonen, og at bestemmelsen får anvendelse ved tolkning av konvensjonens øvrige

bestemmelser.²⁹ I forhold til retten til religionsfrihet i art. 14 trekker dette i retning av at barn ikke tilkjennes en rett til selvbestemmelse vedrørende valg av religion uavhengig av foreldre.

Barnekomitéen har ikke utarbeidet noen generell kommentar til tolkningen av art. 14. I FNs Summary records gjengis komitéens enkeltmedlemmer sine uttalelser. Disse er ikke rettslig bindende, men samlet sett gir de innsikt i hvordan komitéen tolker art. 14.

I sitt sammenfattende referat etter barnekomitéens møte med Marokko uttalte et komitémedlem at "...freedom of religion included freedom to choose and change one's religion."³⁰ Komitéen har en rekke ganger spurt om religionsfrihet ble akseptert av familien og samfunnet når barnet valgte en annen religion enn foreldrenes.³¹ Sør-Korea ble spurt om landets lovgivning tillater barn å velge sin religion fritt.³²

Selv om dette er spørsmål og ikke direkte tolkningsuttalelser, impliserer totaliteten av dem at komitéens forståelse av art. 14 tilkjenner barn en rett til å velge selv hvilken religion det vil tilhøre.

På grunnlag av uttalelsene er utgangspunktet at barn har en rett til å velge religion selv.

Sett i forhold til det som ble presentert ovenfor, kan imidlertid ikke art. 14(1) tolkes slik at den gir barn en uinnskrenket rett til å ta selvstendige valg, uavhengig av foreldrene sine. En slik tolkning ville gjøre art. 14(2) meningsløs. Uttalelsene er gitt generelt og ikke spesifikt for konteksten av forholdet mellom foreldres og barns religiøsitet.

Bruk av aldersgrenser i nasjonal lovgivning for å klarlegge når selvbestemmelsesretten inntreffer, taler også for at uttalelsene til barnekomitéen ikke kan forstås reservasjonsløst.

Det er vanlig at stater opererer med en lovbestemt aldersgrense for når barn selv kan velge religion.³³ Komitéen har stilt en rekke spørsmål til statene i denne forbindelse, men har ikke fremsatt noe generelt forbud mot aldersgrenser.³⁴ Komitéen er kritisert for å være lite klar og

²⁹ FNs barnekomité *General Comments No. 5* (2003) punkt 12.

³⁰ UN Doc. CRC/C/SR.317 avsnitt 51 (1998).

³¹ UN Doc. CRC/C/SR.607 avsnitt 42 (2000), UN Doc. CRC/C/SR.147 avsnitt 6 (1994), UN Doc. CRC/C/SR.717 avsnitt 62 (2001). Se også Langlaude (2007) s. 122.

³² UN. Doc. CRC/C/SR.277 avsnitt 44 (1996).

³³ Köhler-Olsen (2012) s. 294.

³⁴ Langlaude (2007) s. 113.

konsekvent i sine uttalelser vedrørende aldersgrenser.³⁵ Av den grunn gir de liten generell veiledning.

Det som imidlertid kan trekkes ut av komitémedlemmenes uttalelser, er at de er forholdsvis klare på at myndighetsalder er en for høy aldersgrense. Blant annet ble det foreslått for Belgia og Finland at barn ikke skulle måtte vente til de var 18 år eller myndige med å velge religion selv.³⁶

Det kan gi et visst bidrag å se på hvordan ulike stater har satt aldersgrensen for når barn selv kan velge religion eller livssyn. I Norge³⁷, Sveits og Nederland er aldersgrensen satt til 15 år og i Tyskland 14 år.³⁸

Både bruk av aldersgrenser og komitéens anerkjennelse av slike, samt ordlyden i art. 14(2), taler for at ikke alle barn, uansett alder, tilkjennes en rett til å velge religion selv.

Delkonklusjonen må bli todelt. Med særlig vekt på komitéuttalelsene legges det til grunn at barnekonvensjonen art. 14 sikrer barn som nærmer seg myndighetsalder en rett til å velge religion selv. I det følgende legges det for enkelhets skyld til grunn at retten til selvbestemmelse etter art. 14 omfatter barn som har fylt 15 år, for å ha en bestemt alder å henvise til. Barn under 15 år har på den andre siden ikke en rett til å velge religion selv uavhengig av foreldrene, jf. art. 14(1) og (2).

3.3 SP artikkel 18 tolket i lys av barnekonvensjonen

For barn over 15 år vil deres rett til å velge religion selv etter barnekonvensjonen art. 14, ikke komme i konflikt med SP art. 18.

Mer problematisk er hvordan SP art. 18 skal tolkes og anvendes for barn under 15 år som ikke enda har full selvbestemmelsesrett.

Ordlyden ”everyone” inkluderer barn når det tilkjenner individer rett til å anta religion ”etter eget valg”, jf. SP art. 18, andre punktum.

³⁵ Langlaude (2007) s. 126.

³⁶ UN Doc. CRC/C/SR. 223 avsnitt 27 (1995) og UN Doc. CRC/C/SR.1068 avsnitt 17(2005).

³⁷ Se barneloven § 32 og trossamfunnsloven § 3.

³⁸ Köhler-Olsen (2012) s. 294.

Med grunnlag i Wien-konvensjonen art. 31 veier den naturlige språklige forståelsen tungt ved tolkningen av konvensjonsteksten. Dette gjelder desto mer ved større multilaterale avtaler som denne, hvor stater kan slutte seg til konvensjonen også flere år etter vedtakelsen.

Menneskerettighetskomitéen har i sin generelle kommentar nr. 17 gitt uttrykk for at barn omfattes av konvensjonen.³⁹ Dette gir imidlertid ikke svar på det konkrete spørsmålet som behandles her om SP art. 18 (1) andre punktum skal forstås som at det gir barn en rett til å velge selv.

Så langt som mulig må SP art. 18 og barnekonvensjonen tolkes slik at de harmonerer med hverandre for å forhindre motstrid. Noe annet vil være problematisk for stater som har ratifisert begge konvensjonene, hvilket gjelder mange.

Et annet moment er at foreldres rett til å oppdra barn i egen religion, vil bli uthult dersom barn tilkjennes retten til å velge selv hvilken religion det skal tilhøre, uavhengig av foreldrene.

Presentasjon av det rettslige grunnlaget for foreldres rett, behandles først i kapittel 5.

Kapittelet viser at retten blant annet kan funderes i SP art. 18 (4) og 1. TP art. 2, andre setning. Barns letpåvirkelighet medfører, som påpekt tidligere, at religiøs påvirkning fra foreldre legger store føringer på barnet, slik at dets religiøsitet ikke kan betegnes som selvvalgt. Dersom barn tilkjennes en rett til reelt å bestemme selv, kommer det fort i konflikt med foreldres rettighet. Kontekstuell tolkning av både SP og EMK tilsier derfor at retten til religionsfrihet bør tolkes innskrenkende når det gjelder barns rett til å velge religion selv, for å sikre at den harmonerer med foreldrenes rettighet.

Imidlertid bør det påpekes at selv om dette delkapittelet vurderer hvilken innflytelse tolkningen av barnekonvensjonen skal ha på tolkningen av SP art. 18, er det i utgangspunktet ikke åpenbart å se hen til barnekonvensjonen ved fortolkningen av SP. Den kontekstuelle tolkningen av SP tilsier imidlertid at ved tolkningen av SP art. 18, er det rettskildemessig dekning for å legge til grunn den løsningen barnekonvensjonen gir anvisning på.

Med særlig vekt på hensynet til kontekstuell tolkning, legges det etter dette til grunn at SP art. 18 må tolkes slik at den samsvarer med barnekonvensjonens forståelse, selv om det innebærer en innskrenkende tolkning.

³⁹ FN's menneskerettighetskomité's *General Comment No. 17* (1989) punkt 2.

For tilfeller der barnekonvensjonen berører rettigheter som også er nedfelt i andre konvensjoner, sier barnekonvensjonen art. 41 at:

”Nothing in the present Convention shall affect any provisions which are more conducive to the realization of the rights of the child and which may be contained in ... International law in force for that State.”

Det følger av dette at dersom andre bestemmelser Norge er forpliktet av i større grad bidrar til virkeliggjøring av barns rettigheter enn barnekonvensjonen, må barnekonvensjonen ikke anvendes på en måte som påvirker eller endrer disse rettighetene.

Den innskrenkende tolkingen av SP art. 18 som er gjort, begrunnes i barnekonvensjonens system hvor barns manglende modenhet gjør det nødvendig med involvering av foreldre for å veilede barnet i forhold til utøvelse av retten til religionsfrihet, jf. art. 14(2). Med henvisning til barns manglende modenhet vil det ikke i større grad bidra til virkeliggjøring av barns rettigheter å tilkjenne dem en rett til å velge religion selv. Skadepotensialet med en slik rett fremstår som langt større enn om hovedansvaret ligger på foreldrene. Hensett til at det er barnet selv som blir lidende dersom SP art. 18 ikke tolkes innskrenkende, kommer en slik tolkning ikke i konflikt med art. 41.

Når det gjelder EMK art. 9, gir rettspraksis fra EMD ingen direkte svar på spørsmål knyttet til barns rett til selvbestemmelse i religiøse forhold.⁴⁰ Det avgrenses derfor mot behandling av EMK på dette punktet fordi det ville ta mye plass å behandle tilgrensende praksis fra EMD sett i forhold til at det ikke er avgjørende for å kunne besvare problemstillingen.

3.4 Konklusjon

Det legges altså til grunn at når barn har fylt 15 år, har ikke foreldre rett til å bestemme hvilken religion de skal tilhøre. I delkapittel 1.3 ble det lagt til grunn at oppgaven både omfatter prosessen av å indoktrinere og barn som *er* indoktrinert. Dersom barn over 15 år har blitt utsatt for foreldrenes indoktrinering uten at det kan sies å fastholde en religion ukritisk, er barnet ikke indoktrinert med den følge at retten til å velge religion selv ikke er krenket. Derimot om barn over 15 år som er utsatt for en indoktrinerende prosess fastholder religion

⁴⁰ Köhler-Olsen (2012) s. 231. Rettspraksis fra de siste seks årene er ikke gjennomgått for å kontrollere at dette fortsatt stemmer da spørsmålet uansett ikke behandles.

uten en selvstendig, frigjort og kritisk vurdering av denne, må det legges til grunn at barnets religionstilhørighet ikke er selvvalgt. Der barn over 15 år er indoktrinert, krenkes derfor retten til å velge religion selv da barnet ikke har antatt en religion ”etter eget valg”, jf. SP art. 18.

Samtidig er det likhetstrekk med de mer ordinære påvirkningsprosesser som finner sted i et hvert hjem som har en religiøs tilhørighet. Der barnet etter fylte 15 år fortsetter å holde seg til foreldrenes religion, kan det spørres i hvilken grad valget er et ”eget” valg. Spørsmålet om tolkningen av ”eget valg” og grensen for når dette ikke lenger er selvstendig, blir imidlertid ikke forfulgt i det følgende. Selv om det både er relevant og interessant i forhold til oppgavens problemstilling, har det vært nødvendig å gjøre avgrensninger som denne for å holde oppgaven innenfor gitte tids- og ordbegrensninger.

Innledningsvis i kapittel 3 ble det sagt som et utgangspunkt at indoktrinering vil krenke barns rett til religionsfrihet, herunder retten til selvbestemmelse. Deretter ble det fremsatt betenkeligheter ved utgangspunktet begrunnet med barns manglende modenhet og den alminnelige praksisen der foreldre oppdrar barn i egen religion. Disse tilsa at indoktrinering på dette punktet likevel ikke vil krenke barns rettighet. Som gjennomgangen viser, er konklusjonen at det er tilfellet for barn under 15 år. Foreldres rett til å påvirke barns religiøsitet, om enn i minkende grad, medfører at det problematiske aspektet ved indoktrinering tilknyttet barns rett til selvbestemmelse ikke kommer på spissen for yngre barn fordi de ikke har en slik rett.

Med dette synliggjøres en forskjell mellom foreldres indoktrinering av barn og mer generell indoktrinering av voksne. Selv om en offensiv påvirkningsprosess av voksne som kan betegnes som indoktrinering, potensielt strider mot deres rett til å velge religion selv, vil ikke nødvendigvis tilsvarende påvirkningsprosess overfor barn være menneskerettighetsstridig der den utføres av foreldrene.

Men det er ikke dermed sagt at indoktrinering ikke krenker barns rettigheter. Allerede ordlyden i art. 14(2) hvor foreldre har en rett til å veilede barnet om utøvelsen av hans eller hennes rettigheter, antyder begrensninger på hvordan foreldre kan oppdra barn i egen religion. I neste kapittel behandles flere av barns rettigheter som vil kunne bli krenket der barnet utsettes for indoktrinering.

4 Barns rettigheter etter barnekonvensjonen og beskyttelse mot indoktrinering

4.1 Innledning

I det forgående delkapittelet ble retten til religionsfrihet behandlet, men kun aspektet som knytter seg til selvbestemmelse. I kapittel 4 vil retten til religionsfrihet også behandles, men som en del av en langt bredere vurdering av flere av barns menneskerettigheter.

Spørsmålet som vurderes, er hvilke rettigheter som krenkes der barn indoktrineres av foreldrene sine. Som tittelen på kapittelet antyder, er det bestemmelser fastsatt i barnekonvensjonen som danner grunnlaget for drøftelsene. Årsaken til at spørsmålet vurderes på grunnlag av denne, er at indoktrinering er problematisk sett hen til de særskilte menneskerettigheter konvensjonen tilkjenner barn. Likevel trekkes EMK art. 3 inn i punkt 4.4. for å belyse likhetstrekk ved sikringen av barns rettigheter.

Gjennomgangen vil synliggjøre grensen for når barns rettigheter krenkes. Med foreldres nære tilknytning til barna sine vil behandlingen implisitt omfatte hva foreldre kan og ikke kan gjøre overfor barna. Samtidig oppstiller barnekonvensjonen kun plikter for staten, se delkapittel 1.4. Dersom det skal oppstilles plikter for foreldre som tilsvarer de rettighetene som barn tilkjennes, må det gjøres gjennom nasjonal lovgivning.⁴¹ Spørsmålet om staten har overholdt sin sikringsplikt ved å innta rettighetene i nasjonal lovgivning, vil imidlertid ikke bli problematisert. Rettighetene som drøftes, er for Norges vedkommende inntatt i barneloven kapittel 5 og synes å oppstille tilnærmet like plikter for foreldrene. Derfor fremstår det ikke som like påtrengende med en ytterligere avklaring på dette punktet.

Indoktrinering vil kunne stride mot en rekke rettigheter. Kapittel 4 behandler kun et nærmere utvalg. Barnekomitéen har trukket frem fire generelle prinsipper i barnekonvensjonen, deriblant retten til liv, overlevelse og utvikling i art. 6 og retten til å bli hørt i art.

12.⁴² Hensett til den sentrale plassen disse rettighetene har i barnekonvensjonen, behandles

⁴¹ Aall (2015) s. 56-58.

⁴² FN's barnekomité *General Comments No. 5* (2003) punkt 12.

disse rettighetene. Retten til beskyttelse fra psykisk vold og skade er også relevant fordi de er sentrale for behandlingen av foreldres rettigheter, se delkapittel 5.1. I tillegg behandles retten til religionsfrihet da indoktrinering har en åpenbar kobling til denne rettigheten. Flere andre rettigheter som retten til ytringsfrihet og tankefrihet, vil også bli berørt i indoktrineringstilfeller, men plasshensyn gjør det nødvendig å begrense omfanget av rettighetene som vurderes.

Relasjonen mellom barn og foreldre endres i takt med at barnet vokser opp. I tillegg er indoktrineringensbegrepet i oppgavens en langvarig prosess. Disse momentene gjør fenomenet svært komplekst. Drøftelsene nedenfor evner ikke å fange opp dette og må nøye seg med både forenklinger og generaliserende utgangspunkter. I den grad begrepsavklaringen omfavner ulike tilfeller av indoktrinering, vil det medføre at det ikke alltid kan gis en entydig konklusjon.

4.2 Barnets rett til utvikling, artikkel 6(2)

Det følger av barnekonvensjonen artikkel 6(2) at stater skal sikre “to the maximum extent possible the survival and development of the child.”

Etter den norske oversettelsen skal partene sikre at barnet ”overlever og vokser opp”. Det er et språklig sprik mellom uttrykket ”vokser opp” og ”utvikling” som er den alminnelige oversettelsen av ”development”. Den norske oversettelsen er ikke autoritativ og derfor anvendes den engelske teksten med den alminnelige oversettelsen ”utvikling”. Til støtte for dette, se art. 18 og art. 27 hvor ”development” oversettes med ”utvikling” samt Kjørholt om dette.⁴³

Ordlyden av ”development” har et vidt omfang, noe som bekreftes i en av barnekomitéens generelle kommentarer.⁴⁴ Det heter at komitéen:

“... expects States to interpret ”development” in its broadest sense as a holistic concept, embracing the child’s physical, mental, spiritual, moral, psychological and social development...”

⁴³ Njål Høstmælingen, Elin Saga Kjørholt og Kristen Sandberg, *Barnekonvensjonen*, 3. utgave, Oslo 2016 s. 74.

⁴⁴ FNs barnekomité’s *General Comment No. 5* (2003) avsnitt 12. Se også Sharon Detrick, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Haag/Boston/London 1999 s. 131-132.

Innledningsvis ble det i delkapittel 1.3 avgrenset mot småbarn fordi barneoppdragelse på dette stadiet har mange likhetstrekk med indoktrinering. Likhetstrekkene synliggjør en problematisk side av indoktrinering når retten til utvikling tas i betraktning. Foreldre som møter 2-åringen med holdningen ”sånn er det bare”, kan vanskelig bebreides for ikke å gi en mer fyldig og rasjonell begrunnelse. Forklaringen ville falle utenfor barnets forståelsesevne. Dette stiller seg imidlertid annerledes jo eldre barnet blir. Økt alder og modenhet gjør det naturlig at foreldrene gir rasjonelle og fyldigere forklaringer. Dersom foreldre tross dette opprettholder holdningen av ”sånn er det bare” i møte med barns religiøse spørsmål og synspunkter, vil det begrense den stimulering av mental utvikling som finner sted gjennom samtaler og diskusjoner. Stort omfang av slike holdninger er av den grunn problematisk for barns rett til mental utvikling.

Barnekonvensjonens fortale kan også gi bidrag i tolkningen av rettigheten. Fortalen er ikke rettslig bindende, men den uttrykker konvensjonens formål, som etter Wien-konvensjonen art. 31(1) er relevant i tolkingen.

Fortalens sjette ledd anerkjenner at barn ”...for the full and harmonious development of his or her personality, should grow up ... in an atmosphere of happiness, love and understanding...”

Særlig koblingen mellom barns fulle utvikling og forståelse er relevant. Presiseringen i fortalen synliggjør barns behov for forståelse som en av mange forutsetninger for utvikling. For å virkeliggjøre dette må foreldre se barnet og lytte til det. I tilfeller av indoktrinering hvor barns adgang til å stille undrende spørsmål og komme med kritiske kommentarer begrenses, vil det både hemme barnets opplevelse av å føle seg forstått og innebære at foreldre ikke forsøker å forstå barnet.

Som begrepsavklaringen av indoktrinering viser, rommer imidlertid begrepet også tilfeller hvor diskusjon og kritiske spørsmål gis plass. Slike tilfeller vil i mindre grad hemme både foreldres reelle forståelse og barnets opplevelse av å bli forstått.

I tilfeller hvor barns omgang med andre begrenses i stor grad, vil det hemme barns mulighet for sosial utvikling, jf. sitatet over fra barnekomitéen.

Oppsummert vil indoktrinering kunne hemme barns mentale og sosiale utvikling, samt muligheten for barn å bli forstått. Grunnet det komplekse preget indoktrinering innehar, utvises det en viss varsomhet med å konkludere entydig på spørsmålet. Delkonklusjonen er

derfor at indoktrinering etter gjennomgangen vil kunne krenke barns rett til utvikling, jf. art. 6(2).

4.3 Barns rett til å bli hørt, artikkel 12

Det følger av barnekonvensjonen art. 12(1) at staten

”...shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.”

Da indoktrinering retter seg mot barnet, ”berører” det utvilsomt barnet. Bestemmelsen fastsetter både en rett for barn til fritt å gi uttrykk for meningene sine og en rett til at disse gis ”due weight” i samsvar med barnets alder og modenhet. Barn har med andre ord både en rett til å få uttale seg og en rett til å bli lyttet til, se også Sandberg om dette.⁴⁵ Disse to rettighetene sammenholdt utgjør retten til medbestemmelse.

Barnekomitéen har i sin generelle kommentar understreket at barn ikke må bli hørt kun for syns skyld.⁴⁶ I indoktrineringstilfeller hvor foreldre ikke tillater diskusjon og kritiske spørsmål, er det åpenbart at barn ikke blir hørt. Der det tillates, men reelt sett styres i en bestemt retning, vil barnet tilsynelatende bli hørt. Indoktrineringens endemål er at barnet skal fastholde en religion uten en full selvstendig og kritisk vurdering av religionen. Heller ikke i disse tilfellene vil barnet reelt sett gis en medbestemmelsesrett.

Videre understreker barnekomitéen i sin generelle kommentar til art. 12 koblingen til retten til utvikling.⁴⁷ Der påpekes betydningen av at barnet blir hørt, idet barns deltakelse er et sentralt redskap for å stimulere utvikling av barns personlighet og evner. Der indoktrinering krenker retten til å bli hørt, vil det også påvirke retten til utvikling etter art. 6(2). Dette har også en kobling til det som ble sagt om å møte barn med forståelse.

⁴⁵ Høstmælingen, Kjørholt og Sandberg (2016) s. 93.

⁴⁶ FN's barnekomité's *General Comment No. 5* (2003) avsnitt 12.

⁴⁷ FN's barnekomité's *General Comment No. 12* (2009) avsnitt 79.

I kapittel 3 ble det lagt til grunn at barn over 15 år har en rett til å velge religion selv. Denne tolkningen av art. 14 uttrykker et grunnleggende prinsipp der barns medbestemmelsesrett gradvis endres til en selvbestemmelsesrett.

Dette bekreftes i barnekomitéens generelle kommentar til artikkel 12:

“The more the child himself or herself knows, has experienced and understands, the more the parent ... have to transform direction and guidance into reminders and advice and later to an exchange on an equal footing.”⁴⁸

Drøftelsen viser at indoktrinering allerede er problematisk i forhold til barns medbestemmelsesrett. Tatt i betraktning at barn gradvis skal få økt og til slutt full selvbestemmelsesrett, vil det medføre at alvorlighetsgraden av indoktrinering vil øke i takt med barnets alder og modenhet. Jo eldre barnet blir, jo mer nærliggende er det at indoktrinering krenker barnets rett til medbestemmelse. I tillegg kan det slutes fra dette at jo eldre barnet blir, jo mer alvorlig er krenkelsen av medbestemmelsesrettigheten.

Hvordan indoktrinering konkret gjennomføres har stor relevans for i hvilken grad retten til medbestemmelse etter art. 12 krenkes. Et strengt regime der det settes snevre grenser for hvordan barnet får uttrykke seg, vil på en betydelig måte hemme barns mulighet for medbestemmelse og krenke deres rettigheter etter art. 12. Innenfor definisjonen av indoktrinering vil imidlertid mer moderat styring og begrensning også kunne krenke retten til å bli hørt, men ikke i samme grad.

Igjen blir det ikke fremsatt noen entydig konklusjon, men på grunnlag av drøftelsen er det vanskelig å se for seg indoktrinering som ikke krenker barns rett til å bli hørt, jf. art. 12.

4.4 Barnets rett til å beskyttes fra psykisk vold og skade, artikkel 19

Etter art. 19 skal stater ta alle egnede tiltak ”to protect the child from all forms of physical or mental violence, injury or abuse...”

⁴⁸ *Ibid.* avsnitt 8.

Oppgavens definering av indoktrinering gjør det ikke naturlig å vurdere fysisk vold. Spørsmålet er om indoktrinering av barn vil medføre at det utsettes for ”psykisk vold [eller] skade”, jf. art. 19.

Først behandles psykisk skade og deretter psykisk vold. Drøftelsene gjøres forholdsvis utførlig fordi resultatet også er relevant i behandlingen av foreldres rettigheter i kapittel 5.

Ordlyden av ”psykisk skade” tilsier at vedkommende ikke fungerer på normalområdet av befolkningen i følelsesliv og hverdagslivsfungering. Skaden må være av en viss alvorlighetsgrad og være varig uten behandling.

Innen mye av psykologien regnes uflexibel tenkning som en bakenforliggende årsak til mange psykiske lidelser.⁴⁹ Derfor er det viktig å lære barn å reflektere rundt egne og andres følelser for å stimulere en fleksibel tankegang hos dem. Indoktrinering legger til rette for en svart-hvitt tenkning som svekker utviklingen av evnene til å reflektere, som igjen øker risikoen for psykiske lidelser.

Med tilbakeblikk på retten til utvikling etter art. 6(2) som ifølge barnekomitéen skal tolkes vidt⁵⁰, vil oppfostring til svart-hvitt tenkning kunne krenke retten til utvikling.

Selv om aspektet ved svart-hvitt tenkning viser at indoktrinering kan være problematisk for barns psykiske helse, er det likevel ikke enkelt å trekke klare slutninger til hvorvidt det vil gi seg utslag i at barnet ikke vil fungere på normalområdet av befolkningen når det gjelder følelsesliv og hverdagslivsfungering. Dette berører noe av utfordringen vedrørende kobling mellom skade og årsak på området for psykisk helse.

Det er vanskelig å bekrefte at en psykisk skade er forårsaket av en enkelthendelse.

Indoktrinering er til sammenligning en prosess, som i tillegg er kompleks. Derfor vil det være atskillig mer utfordrende å si med sikkerhet om den er årsaken til en psykisk skade, eller hvor dominerende den er i årsaksbildet.

⁴⁹ Ruth Baer (red.), *Assessing Mindfulness and Acceptance Processes in Clients*, Oakland 2010 s. 51-75, se særlig s. 60.

⁵⁰ Se punkt 4.2.

Det utelukkes ikke at indoktrinering kan føre til psykisk skade, tvert imot er det en viss sannsynlighet for at enkelte tilfeller påfører barnet psykisk skade. Imidlertid gjør de nevnte usikkerhetene knyttet til å fastslå årsakene til psykiske skader at det ikke kan legges til grunn at flertallet av indoktrineringstilfeller vil påføre barn psykisk skade, jf. art. 19.

I det følgende drøftes det om indoktrinering utgjør psykisk vold etter art. 19. Sett i forhold til psykisk skade, vil psykisk vold kunne resultere i psykisk skade, men det er ikke nødvendig for at det skal være tale om psykisk vold.

Barnekomitéens generelle kommentar til art. 19 inneholder en ikke-uttømmende liste som beskriver hva som kan utgjøre psykisk vold.⁵¹ Her presenteres et relevant utvalg av eksemplifiseringen:

“(a) All forms of persistent harmful interactions with the child, for example, conveying to children that they are worthless, unloved, unwanted, ...

(b) Scaring, terrorizing and threatening; ... rejecting; isolating, ignoring and favouritism;

(c) Denying emotional responsiveness; neglecting mental health, ...

(d) Insult, ... humiliation, belittling, ridiculing and hurting a child’s feelings”⁵²

Komitéens presentasjon av hva som kan utgjøre psykisk vold, må forstås i lys av at “vold” setter en viss terskel hvor lite alvorlige tilfeller ikke omfattes.

Dersom foreldre setter svært strenge begrensninger på barns adgang til å omgås med andre, vil graden av isolasjon kunne være betydelig og utgjøre psykisk vold etter punkt b.

Slik begrepsavklaringen i del 1.3 viser, vil forsøk på å begrense barns rasjonalitet og omgang med andre utenfor religionen kunne inneholde bruk av negative reaksjoner og/eller sosiale sanksjoner. Dersom foreldre gjør oppmerksomhet og affeksjon betinget av lydighet og straffer barnet ved å holde tilbake på dette, kan det etter bokstav c utgjøre psykisk vold. Bruk av frykt eller trusler vil etter bokstav b kunne omfattes, blant annet dersom foreldre truer med alvorlig straff, eller om de skaper stor frykt i barnet ved å henvise til religionens mest alvorlige

⁵¹ FN's barnekomité's *General Comment No. 13* (2011) punkt IV.

⁵² *Ibid.*

konsekvenser av syndige handlinger. Der sanksjoner går ut på å fornærme, ydmyke, latterliggjøre og/eller å såre barnet, vil det også kunne omfattes etter bokstav d.

Dette er kun eksempler som illustrerer hvordan ulike elementer ved indoktrinering kan medføre at det utgjør psykisk vold. Det minnes imidlertid om at handlingene må være av en viss alvorlighetsgrad. Slik indoktrinering er definert, vil det være de mer ekstreme variantene som utgjør psykisk vold.

Kapittel 4 behandler barns rettigheter etter barnekonvensjonen. Likevel er det hensiktsmessig å se på andre konvensjoner for å få innsikt i hvordan disse regulerer liknende rettigheter. Mens EMK ikke gir noen eksplisitt beskyttelse mot psykisk vold eller skade, fastsetter art. 3 at ingen må utsettes for ”torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.”

Indoktrinering utgjør neppe tortur eller umenneskelig behandling, med det kan vurderes om det utgjør ”degrading treatment”, jf. EMK art. 3.

I *Bouyid v. Belgium* ble følgende forståelse av nedverdiggende behandling fremsatt:

*“...where treatment humiliates or debases an individual, showing a lack of respect for or diminishing his or her human dignity, or arouses feelings of fear, anguish or inferiority capable of breaking an individual’s moral and physical resistance, it may be characterised as degrading and also fall within the prohibition set forth in Article 3...”*⁵³

Opplistingen har flere likhetstrekk med behandlingen av psykisk vold, særlig faktorene frykt og ydmykelse. Sitatet gjentas blant annet i *Wetjen and others v. Germany*, som omhandler statens omsorgsovertakelse av barn fordi foreldrene brukte spanskrør som avstraffelse.⁵⁴ Domstolen konkluderte ikke endelig på om dette utgjorde nedverdiggende behandling, men det ble uttalt at denne formen for straff kunne omfattes av art. 3.⁵⁵

Dommen omhandler fysisk avstraffelse, men domstolens bruk av sitatet fra *Bouyid* impliserer at bruk av spanskrør også er ydmykende og nedverdiggende, i tillegg til den fysiske smerten. Dette tilsier at indoktrinerende barneoppdragelse som innehar kjennetegnene fremsatt av EMD for nedverdiggende behandling, kan krenke art. 3. Sammenlignet med behandlingen over

⁵³ *Bouyid v. Belgium* (2015) para. 87 (storkammer).

⁵⁴ *Wetjen and others v. Germany* (2018).

⁵⁵ *Ibid.* para. 76.

av psykisk vold etter barnekonvensjonen art. 19, synes terskelen å ligge noe høyere da det kreves at følelsene som oppstår er ”capable of breaking an individual’s moral and physical resistance”. Sett i sammenheng med drøftelsen av psykisk vold, må det legges til grunn at de mest alvorlige tilfellene av psykisk vold vil kunne omfattes av EMK art. 3.

I den grad indoktrinering av barn krenker EMK art. 3, står barns rett særlig sterkt i avveiningen av barns og foreldres rettigheter.

Etter dette vil indoktrinering kunne krenke barns rett til beskyttelse fra psykisk vold og skade, jf. barnekonvensjonen art. 19, og den vil kunne utgjøre nedverdiggende behandling, jf. EMK art. 3. Likevel vil langt fra alle tilfeller av indoktrinering utøves på en måte som gjør at de omfattes av disse bestemmelsene.

4.5 Barns rett til religionsfrihet, artikkel 14

Barnekomitéen har gitt anvisning på at grunnprinsippene får anvendelse ved tolkning av konvensjonens øvrige bestemmelser.⁵⁶ Selv om barns rett til religionsfrihet står helt sentralt i oppgaven, behandles den først nå (med unntak av retten til selvbestemmelse), fordi tolkningen av art. 14 i denne konteksten i stor grad avhenger av grunnprinsippene.

Retten til religionsfrihet må altså forstås i sammenheng særlig med retten til å bli hørt i art. 12. Rettigheten gjelder på alle barnets livsområder, inklusive de religiøse aspekter.

Som det fremkommer flere steder i oppgaven, har barn i økende grad en rett til medbestemmelse som en integrert del av retten til religionsfrihet slik den fremkommer i barnekonvensjonen art. 14. Når det er konkludert med at indoktrinering vil kunne krenke barns rett til medbestemmelse etter art. 12, nettopp på religionens område, vil det som en følge også krenke barns rett til religionsfrihet. Når mulighet til å utrykke seg fritt vedrørende religiøse forhold undertrykkes, vil det stride mot religionsfriheten.

Det legges derfor til grunn at der indoktrinering krenker barns rett til å bli hørt etter art. 12, krenkes også barns rett til religionsfrihet, jf. barnekonvensjonen art. 14.

Det vil ikke bli vurdert nærmere om tilsvarende forståelse av barns religionsfrihet kan legges til grunn etter EMK art. 9 og SP art. 18. Det vil kunne ta atskillig plass, og barns

⁵⁶ Se punkt 4.1.

menneskerettigheter er allerede utførlig behandlet.

4.6 Oppsummering

Kapittelet har vist hvordan indoktrinering vil kunne krenke flere av barns rettigheter slik det er nedfelt i barnekonvensjonen og også i EMK art. 3.

Sett i forhold til konklusjonen i kapittel 3 vedørende forskjellen mellom barn som indoktrineres av foreldre og voksne som indoktrineres, er det interessant å se forskjellen i hvilke rettigheter som krenkes. Mens indoktrinering av voksne hovedsakelig er problematisk for deres rett til å velge religion selv som et aspekt av retten til religionsfrihet, er det ikke tilfellet for barn under 15 år. Derimot viser gjennomgangen i kapittel 4 at en rekke andre rettigheter for barns vedkommende kan krenkes. Dette følger også som en naturlig konsekvens av foreldres vidtrekkende ansvar for å møte barns mange behov. Der indoktrinering skjer til fortrenghet av å møte behovene, forsømmer foreldre sine plikter, med konsekvensen at barnets rettigheter krenkes.

Forskjellen mellom indoktrinering av voksne og barn skal imidlertid ikke overdrives. Retten til medbestemmelse er reelt sett en begrenset utgave av retten til selvbestemmelse. Både for barn og voksne er kjennetegnet ved indoktrinering at individets mulighet til å påvirke valg av religion begrenses. Likevel preges også dette aspektet av en vesensforskjell ved at foreldre har en unik rett til å påvirke barna, hvilket skiller de to tilfellene fra hverandre. For å forstå barns rettigheter er det nødvendig å se hen også til foreldres rettigheter, ikke bare grunnet spenningen mellom disse, men fordi de påvirker hverandre. Dette er temaet i neste kapittel.

5 Foreldres rett til å oppdra barn i egen religion og forholdet til barns rettigheter

5.1 Grunnlaget for foreldres rettighet

Hittil har analysen vurdert om og hvordan indoktrinering krenker barns rettigheter. Delkonklusjonene gav ikke absolutte svar grunnet de variasjoner og kompleksiteter som preger indoktrinering. Kapittel 5 vil ta utgangspunkt i tilfeller der indoktrinering krenker barns rett til å bli hørt, jf. barnekonvensjonen art. 12, barns rett til utvikling, jf. barnekonvensjonen art. 6(2) og barns rett til religionsfrihet, jf. barnekonvensjonen art. 14. I det følgende omtales dette som der indoktrinering krenker barns rettigheter e.l.

Isolert sett vil indoktrineringens krenkelse av disse rettighetene kunne tilsi at det ikke er tillat for foreldre å indoktrinere barna sine. I sin barneoppdragelse, har imidlertid også foreldre menneskerettigheter. Kapittel 5 tar for seg hvordan barns rettigheter, herunder retten til ikke å bli indoktrinert, forholder seg til foreldres rett til å oppdra barna sine.

Det første som behandles er spørsmålet om hvor foreldres rett til å oppdra barn i egen religion hjemles.

Det følger av 1. TP art. 2, andre setning at:

”[i]n the exercise of any functions which it assumes in relation to education and to teaching, the State shall respect the rights of parents to ensure such education and teaching in conformity with their own religious and philosophical convictions.”

SP art. 18(4) innehar en svært lik bestemmelse.

Selv om begge bestemmelsene omhandler utdanning og undervisning, kan de tolkes som implisitt også å anerkjenne foreldres rett til å oppdra barn i egen religion. Det er lite naturlig å pålegge staten å respektere foreldres rett til at undervisningen skjer i samsvar med foreldrenes religiøse og filosofiske overbevisning, dersom foreldre ikke har en rett til å oppdra barn i egen religion. Det er vanskelig å se en legitim begrunnelse for statens plikt om det ikke samtidig tilfaller en slik oppdragelsesrett til foreldre.

Denne forståelsen samsvarer med EMD sin praksis. I *Vojnity v. Hungary* blir det uttalt:

“...the rights to respect for family life and religious freedom as enshrined in Articles 8 and 9 of the Convention, together with the right to respect for parents’ philosophical and religious convictions in education, as provided in Article 2 of Protocol No. 1 to the Convention, convey on parents the right to communicate and promote their religious convictions in the bringing up of their children.”⁵⁷

Uttalelsen er et obiter dictum, men gjentas i *Wetjen and others v. Germany*.⁵⁸

Domstolen viser til art. 8 og art. 9 sett i sammenheng med 1. TP art. 2 som grunnlag for foreldres rett. Med vekt på uttalelsen vil grunnlaget for den videre behandlingen anvende tilsvarende hjemmelsgrunnlag for foreldres rettighet.

Det neste spørsmålet som må vurderes, er om indoktrinering, slik det er lagt til grunn i oppgaven, omfattes av foreldres rett til å kommunisere og fremme sin religiøse overbevisning i barneoppdragelsen.

Som en fortsettelse i uttalelsen fremsatt over fra *Vojnity v. Hungary* påpekes det at:

“...this would be an uncontested right in the case of two married parents sharing the same religious ideas or worldview and promoting them to their child, even in an insistent or overbearing manner, unless this exposes the latter to dangerous practices or to physical or psychological harm...”⁵⁹

På grunnlag av uttalelsen har ikke foreldre en beskyttet rett til å fremme sin religion i barneoppdragelsen dersom det utsetter barnet for farlige handlinger eller for fysisk eller psykisk skade. Spørsmålet om indoktrinering utgjør psykisk vold eller påfører barn psykisk skade ble behandlet i delkapittel 4.4. Konklusjonen var ikke entydig. Dette medfører for den videre behandlingen at det er kun tilfeller der indoktrinering ikke utgjør psykisk vold eller skade at foreldre har en beskyttet rett til å kommunisere og fremme sin religiøse overbevisning i barneoppdragelsen. Utenom disse tilfellene er utgangspunktet at foreldres indoktrinering er beskyttet av foreldres rettighet til å kommunisere og fremme sin religion i

⁵⁷ *Vojnity v. Hungary* (2013) para. 37.

⁵⁸ *Wetjen and others v. Germany* (2018) para. 66.

⁵⁹ *Vojnity v. Hungary* (2013) para. 37.

barneoppdragelsen.

5.2 Inngrep i foreldres rettighet for å beskytte barns rettigheter

5.2.1 Innledning - statens forpliktelser og spillerom

Mens kapittel 3 og 4 implisitt har tatt for seg statens positive forpliktelser i konteksten av indoktrinering som motstykket til barns rettigheter, har delkapittel 5.1 klarlagt statens negative forpliktelser overfor foreldre. At staten er pliktsubjektet fremkommer uttrykkelig av EMK art. 1, SP art. 2 og barnekonvensjonen art. 2. Gjennomgangen i oppgaven synliggjør konflikten mellom barns rett til ikke å bli utsatt for indoktrinering og foreldres rett til å indoktrinere som en del av foreldres rett til å promotere sin religion i barneoppdragelsen. Fra et menneskerettighetsperspektiv oppstår da spørsmålet om hvordan statens rolle skal utføres for å overholde både sin positive sikringsplikt og sin negative plikt til å avstå fra å krenke rettigheter.

Barnekonvensjonen gav verdifulle bidrag i klarleggingen av barns rettigheter i lys av oppgavens trepartskonstellasjon. Vurderingen av statens rolle i delkapittel 5.2, baseres imidlertid på EMK fordi EMDs omfattende praksis i atskillig grad har klargjort statens forpliktelser der individers rettigheter står i konflikt.

I det følgende drøftes derfor hvordan staten skal gå frem for å sikre barns rett til ikke å bli indoktrinert uten samtidig å krenke foreldres rett til å promotere egen religion overfor barna. Sentralt i vurderingen står spørsmålet om hvilket spillerom staten har ved utøvelsen av sine funksjoner.

Videre spaltes spørsmålet opp i to ulike behandlinger. Avveiningen av barns og foreldres rettigheter munner ut i spørsmålet om hvordan rettighetene skal tolkes for å sikre rettsharmoni. Uten en harmoniserende tolkning vil staten stilles i en umulig posisjon etter sine menneskerettighetsforpliktelser. Spørsmålet som vurderes, er om staten kan innskrenke foreldres rettigheter under henvisning til at indoktrinering er ulovlig, fordi det krenker barns rettigheter slik de sikres i barnekonvensjonen.

Deretter behandles et konkret typetilfelle for å belyse spørsmålet om hvordan staten skal gå frem for å sikre barns rettigheter uten samtidig å krenke foreldres rettighet. Grunnet statens mangfoldige funksjoner gir det lite å behandle spørsmålet generelt. Derfor er typetilfellet skilsmisser utvalgt, nærmere bestemt der staten griper inn i form av å dømme i barnefordelingssaker, fatte vedtak om besøksforbud, eller der andre restriksjoner pålegges foreldre i forbindelse med skilsmisse og barnefordelingsspørsmål. Dersom foreldres religiøsitet kan få betydning i barnefordelingsspørsmålet, blir spørsmålet om og på hvilken måte staten kan anvende dette i sin avgjørelse uten å krenke sine menneskerettighetsforpliktelser.

Skilsmissetilfeller er valgt fordi den rikholdige praksisen fra EMD gjør det mulig å trekke ut flere sentrale momenter for å belyse statens handlingsrom. I tillegg har tilfellet høy aktualitet sammenlignet med for eksempel å frata foreldre omsorgsretten, da langt flere barn opplever at foreldrene skiller seg. Til tross for at dette er et snevert utvalg, vil behandlingen illustrere noen av de rettslige vurderingene som ligger til grunn for statens handlingsrom, og den vil vise enkelte av de sentrale poeng som fremheves av EMD.

5.2.2 Inngrep ved at indoktrinering ikke tillates

I det følgende blir det vurdert om det er grunnlag for å innskrenke foreldres rett til å fremme sin religiøse overbevisning overfor barna gjennom barneoppdragelsen, med grunnlag i EMK art. 8(2) og 9(2), for å sikre barnets rett til ikke å bli indoktrinert.

Innskrenkningen vil være at foreldre ikke tillates å indoktrinere barna.

I sin generelle kommentar har menneskerettighetskomitéen lagt til grunn at det ikke kan foretas begrensninger på grunnlag av SP art. 18(3) i det siktemål å innskrenke foreldres frihet til å sikre at den religiøse og moralske utdannelsen til barna samsvarer med egen overbevisning.⁶⁰

Spørsmålet som er reist, knytter seg ikke til opplærings- og utdanningssituasjoner, men til foreldres oppdragelse. Selv om foreldres rett til å kommunisere sin religion til barna blant annet utledes av den parallelle bestemmelsen i 1. TP art. 2, bygger den som vist også på EMK art. 8 og 9. Uttalelsen til komitéen utgjør derfor ikke en begrensning i adgangen til å gjøre

⁶⁰ FNs menneskerettighetskomité's *General Comment No. 22* (1993) punkt. 8.

inngrep i foreldres rett til å promotere egen religion overfor barna.

Rettsgrunnlaget for foreldres rett er EMK art. 8 og 9 sammenholdt med 1. TP art. 2 andre setning. Grunnlaget for innskrenkningen er unntaksbestemmelsene i art. 8(2) og 9(2). Disse er ikke helt likelydende. Opplistede formål som begrunner inngrep er noe forskjellige, men i dette tilfellet er det andres rettigheter og friheter som spørsmålet vurderes opp mot, hvilket er inntatt i begge bestemmelsene.

Av art. 8(2) følger det at det ikke skal skje inngrep fra offentlige myndigheter i individets rett til privat- og familieliv unntatt når dette er:

”in accordance with the law and is necessary in a democratic society ... for the protection of the rights and freedoms of others”.

Inngrepet må ha hjemmel i lov. Innledningsvis i kapittel 5 ble det lagt til grunn at hele behandlingen i kapittelet tar for seg indoktrineringstilfeller som strider mot rettighetene som ble opplistet.

Det er ikke problematisk at indoktrinering ikke eksplisitt er ulovliggjort i lovverket. EMD har lagt til grunn at mer generelle termer kan anvendes for å holde tritt med samfunnsutviklingen.⁶¹ Det er heller ikke problematisk at det hjemles i en konvensjon. Barnekonvensjonen er inkorporert som norsk lov, jf. menneskerettsloven § 2(4) og har forrang foran annen norsk lovgivning, jf. § 3. Uansett gir EMK art. 7 anvisning på at også konvensjoner oppfyller lovkravet.

Vider er kravet til at inngrepet vurderes på et av de uttømmende opplistede formålene oppfylt, da inngrepet gjøres for å beskytte andres friheter og rettigheter, i dette tilfellet barns rettigheter.

Til sist er spørsmålet om inngrepet i foreldres rettighet er ” necessary in a democratic society”.

Mens ordlyden ikke gir stort, har EMD lagt til grunn at det må vurderes om anførte grunner for å rettferdiggjøre tiltaket fremstår som ”relevant and sufficient”, og om de er proporsjonale

⁶¹ The Sunday Times v. The United Kingdom (1979) para. 49.

med det oppgitte formålet.⁶²

I blant annet *Elsholz v. Germany* ble det lagt til grunn at når en avveining mellom foreldres og barns rettigheter under art. 8 gjøres, ”particular importance must be attached to the best interest of the child which, depending on the nature and seriousness, may override those of the parent.”⁶³

Det er ikke tale om å forby foreldre å promotere sitt religiøse ståsted overfor barna. Det er visse former og prosesser, herunder det som er definert som indoktrinering, som ikke tillates. Med vekt på uttalelsen fra *Elsholz* er ”karakteren og alvorlighetsgraden” av krenkelsen av barns rettigheter mer alvorlig for barna enn et inngrep i foreldrenes rett vil være for foreldrene. Dette synliggjøres særlig i drøftelsen av hvordan indoktrinering krenker barns rettigheter, se særlig kapittel 4. Mens foreldrene utsettes for en begrensning på hvordan de kommuniserer og promoterer sin religion, er begrensningene på barns mulighet til å bli hørt, delta i avgjørelser og utvikle seg, og også krenkelsen av barns religionsfrihet dette fører med seg, av langt mer alvorlig karakter. Formålet med å sikre barns rettigheter er på grunnlag av dette både en ”relevant og tilstrekkelig” begrunnelse for å innskrenke foreldrenes rettigheter.

Forskjellen i alvorlighetsgrad gjør at inngrepet også er proporsjonalt, særlig på grunn av den vekten barnets beste-prinsipp har.

Vilkårene i art. 8(2) og 9(2) for å sette begrensninger på foreldres rett til familieliv og religionsfrihet er etter dette oppfylt. Det er dermed grunnlag for å innskrenke foreldres rett til å fremme sin religiøse overbevisning i barneoppdragelsen ved at foreldre ikke tillates å indoktrinere.

Inngrepsspørsmålet kunne blitt vurdert i forhold til foreldres generelle rett til religionsfrihet. Foreldres rett til å utøve foreldreansvar regnes imidlertid som en grunnleggende rett i retten til familieliv og står av den grunn særlig sterkt.⁶⁴ Av den grunn ville foreldres rettighet stått enda svakere i proporsjonalitetsvurderingen dersom rettigheten ble vurdert på grunnlag av en generell rett til å utøve sin religion.

Drøftelsen over omhandlet et forholdsvis lite inngripende tiltak overfor foreldre. Hvilke

⁶² Se blant annet *Dahlab v. Switzerland* (2001) s. 12.

⁶³ *Elsholz v. Germany* (2000) para. 50.

⁶⁴ *Nielsen v. Denmark* (1988) para. 61.

inngrep som iverksettes, vil ha stor betydning i avveiningen mellom barns rettigheter og foreldrenes i proporsjonalitetsvurderingen. I det følgende behandles EMDs avgjørelser i skilsmisssaker hvor myndighetenes inngrep knyttet seg til en av foreldrenes religiøsitet, men hvor inngrepsstyrken varierer fra sak til sak. Inngrepene knytter seg til hhv. barnefordelingssaker, fastsetting av vilkår for å tilkjenne foreldreansvar og adgangen til å fradømme samværsrett.

Mens det innledningsvis i delkapittel 5.2 ble spurt hvordan staten skal gå frem for å overholde sine menneskerettighetsplikter, spisses spørsmålet i det følgende til hvilket handlingsrom staten har før den krenker individers menneskerettigheter.

5.2.3 Inngrep i tilfelle av skilsmisse

5.2.3.1 Barnefordelingssak som følge av skilsmisse

Når staten foretar avgjørelser som berører både foreldre og barna i skilsmisssaker, oppstår tidvis spørsmålet om statens handlingsrom ved ivaretagelsen av barns rettigheter der dette berører foreldres rett til religionsfrihet. Problematikken ligger tett opp til spørsmålet som er reist i dette delkapittelet om statens handlingsrom i overholdelsen av sine positive og negative forpliktelser.

I det følgende blir det vurdert hvordan EMDs håndtering av slike skilsmisssaker gjør seg gjeldende for spørsmålet om statens handlingsrom i tilfeller der indoktrinering finner sted. Behandlingen er ikke ment å være uttømmende.

I tilfeller der myndighetene i barnefordelingssaker har begrunnet plassering hos den ene med den andre forelderens religion, blir klagene som oftest reist som diskriminerings sak hvor det anføres krenkelse av EMK art. 14 holdt sammen med art. 9 og/eller art. 8.

Artikkel 14 fastsetter at:

”The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as ... religion...”

Spørsmålet i det følgende er om det vil utgjøre diskriminering dersom myndighetene vektlegger indoktrinering som begrunnelse for å legge foreldreansvaret hos forelderens som

ikke indoktrinerer, jf. art. 8 og/eller art. 9 og art. 14.

Mer konkret vurderes om og hvordan indoktrinering kan vektlegges i barnefordelingssaker uten å komme i konflikt med diskrimineringsvernet. Praksis fra EMD om forståelsen av diskrimineringsvernet står sentralt i vurderingen.

Domstolen har lagt til grunn at forskjellsbehandling utgjør diskriminering der det ikke kan påvises et legitimt formål og proporsjonalitet mellom virkemiddelet som anvendes og formålet som søkes realisert.⁶⁵

I Hoffmann v. Austria hevdet moren seg diskriminert av myndighetene som tilkjente foreldreansvaret til faren.⁶⁶ Østerrikes øverste domstol hadde i sin vurdering vektlagt de mulige effektene av det å bli assosiert med en spesifikk religiøs minoritet kunne ha på barnas sosiale liv.⁶⁷

EMD la til grunn at forskjellsbehandling av foreldrene, som i bunn og grunn baserte seg på forskjell i religion, ikke var akseptabelt. Derfor utgjorde avgjørelsen diskriminering av morens rett til familieliv.⁶⁸

På grunnlag av uttalelsen i Hoffmann v. Austria vil det utgjøre diskriminering dersom avgjørelsen om foreldreansvaret baseres på den ene forelderens religiøsitet. Der den ene av foreldrene og/eller myndighetene mener den andre indoktrinerer, vil det kreves noe mer enn å vise til dens religiøse tilhørighet som begrunnelse for avgjørelsen.

I Deschomet v. France fant retten at moren ikke var diskriminert på grunn av hennes tilknytning til "the Brethren".⁶⁹ Domstolen viste til at franske myndigheter hadde basert avgjørelsen på en praktisk, presis og direkte analyse av sønnenes daglige levestandard i de respektive hjemmene. Franske domstoler hadde blant annet vektlagt at morens livsstil ikke var gunstig for sønnenes fremtidige utdanningsmuligheter, integrering i samfunnet eller for utviklingen av deres personlighet.⁷⁰

⁶⁵ Se f. eks. Palau-Martinez v. France (2003) para. 39.

⁶⁶ Hoffmann v. Austria (1993).

⁶⁷ *Ibid.* para. 32.

⁶⁸ *Ibid.* para. 36.

⁶⁹ Deschomets v. France (2006).

⁷⁰ *Ibid.* (avsnittene i avgjørelsen er ikke nummerert).

Forskjellen mellom Deschomets v. France og Hoffmann v. Austria er at i førstnevnte dom bygger avgjørelsen direkte på hensynet til barnas velferd og utviklingsmuligheter. I Hoffmann, derimot, baserer avgjørelsen fra den nasjonale domstolen seg på morens religionstilknytning og den negative påvirkningen denne hadde på barna. Overført til tilfeller av indoktrinering, må myndighetene basere sin avgjørelse på spesifikke forhold som omhandler barnas velferd. En slik begrunnelse er legitim selv om årsaken til barns reduserte velferd reelt sett skyldes foreldrenes religiøsitet. I Deschomets ble det lagt til grunn at dette ikke utgjorde forskjellsbehandling.⁷¹

5.2.3.2 Vilkår i forbindelse med tildeling av foreldreansvar

Så langt har temaet i sakene omhandlet hvem som skal ha foreldreansvaret. F.L v. France gjaldt derimot en raelisk mor som hadde blitt tildelt foreldreansvaret, men hvor det var gitt på det vilkår at hun ikke lot barna omgås andre medlemmer av raelian-bevegelsen, eller tok dem med på møter.⁷² Moren mente inngrepet i retten hennes til familieliv og religionsfrihet var ulovlig. Retten anså inngrepet som minimalt, og at det hadde både et legitimt formål og var proporsjonalt.⁷³

Sett i forhold til tilfeller av indoktrinering, vil myndighetene trolig kunne stille vilkår om opphør av indoktrineringen for at forelderen skal få tilkjent foreldreansvaret, uten at det strider mot art. 8 og 9. Inngrepet er langt mindre enn ikke å bli tilkjent foreldreansvaret. Vurderingen ville langt på vei bli sammenfallende med den som ble gjort over i punkt 5.2.2.

5.2.3.3 Fradømmelse av samværsrett i etterkant av skilsmisse

Til sist behandles tilfeller der en av foreldrene fradømmes samværsrett.

I Vojnity v. Hungary bodde sønnen en stund hos moren i etterkant av skilsmissen, før han flyttet inn hos storebroren.⁷⁴ Den ungarske domstolen etterkom storebrorens ønske om å fradømme faren samværsrett. Det ble begrunnet med at:

“...the applicant abused his rights to influence the child in pursuit of his own religious beliefs, which triggered anxiety and fear in the boy and endangered his

⁷¹ *Ibid.*

⁷² F.L. v. France (2005).

⁷³ *Ibid.* (avsnittene i avgjørelsen er ikke nummerert).

⁷⁴ Vojnity v. Hungary (2013).

development.”⁷⁵

EMD fant at avgjørelsen utgjorde forskjellsbehandling på grunnlag av farens religion,⁷⁶ og at fradømmelse av samværsrett bare kunne rettfærdiggjøres under ”exceptional circumstances”.

Retten konkluderte med at Ungarn ikke hadde påvist slike eksepsjonelle omstendigheter.

I forhold til myndighetenes spillerom i indoktrineringstilfelle, er det interessant at det ikke var tilstrekkelig at den oppnevnte eksperten anså farens forkynning som stressutløsende og fryktskapende hos sønnen. Heller ikke risikoen knyttet til sønnens utvikling og ekspertuttalelsen om at farens deltakelse i sønnens liv var skadelig for sønnen⁷⁷, gjorde at det forelå tilstrekkelige eksepsjonelle omstendigheter. Avgjørelsen viser at terskelen for å fradømme samværsrett er svært høy.

Det er flere likhetstrekk mellom saken og noen av de mer ekstreme tilfellene av indoktrinering som preges av frykt. Likheten vil kunne tilsi at selv for slike tilfeller, og i alle fall i mindre alvorlige tilfeller, er det ikke kurant for myndighetene å fradømme foreldre samværsretten i etterkant av en skilsmisse.

Etter å ha konkludert, går domstolen videre i å nevne mindre inngripende tiltak som burde vært vurdert først.⁷⁸ Forklaringen på den høye terskelen er trolig at mye av problemene/skadene som samvær kan påføre barna, kan forhindres ved mindre inngripende tiltak, og at man på den måten unngår at barnet mister verdifulle familiebånd.

5.2.3.4 Oppsummering av inngrep ved skilsmissetilfeller

Som gjennomgangen i punkt 5.2.3 viser, er et viktig aspekt ved klarleggingen av hvordan staten skal gå frem, herunder hvilket handlingsrom den har, at sikringen av barns rettighet må utføres uten at foreldre diskrimineres på grunnlag av religion eller familieliv, jf. art. 8 eller art. 9 sammenholdt med art. 14.

For å forhindre at avgjørelser utgjør diskriminering etter art. 14, er det sentralt at den ikke baseres direkte på forelderens religion, men i stedet på en konkret vurdering av barnas

⁷⁵ *Ibid.* para. 14.

⁷⁶ *Ibid.* para. 31.

⁷⁷ *Ibid.* para. 14.

⁷⁸ *Ibid.* para. 42.

levesforhold i de respektive hjemmene. I lys av at indoktrinering fremstår som vel så problematisk som forholdene skildret i dommene, må det i utgangspunktet sies at staten har et forholdvis vidt spillerom. Et avgjørende moment i forhold til om staten dømmes, er hvordan den har formulert seg i sin begrunnelse for avgjørelsen.

Vojnity sett i sammenheng med de øvrige sakene som ble presentert ovenfor, viser at statens handlingsrom innskrenkes proporsjonalt med inngrepets styrke. Det medfører at jo større inngrep, jo større alvorlighetsgrad må påvises av den religiøse oppdragelsens negative effekt på barna, for at inngrepet skal samsvare med statens menneskerettighetsforpliktelser.

5.2.4 Oppsummering av inngrep i foreldres rettighet

Delkapittel 5.2 har behandlet to ulike inngrepstyper for å belyse hvordan staten skal gå frem for å overholde sine forpliktelser i tilfeller av indoktrinering. Da proporsjonalitetsprinsippet langt på vei er avgjørende både i inngreps- og diskrimineringsvurderingen, avhenger konklusjonen ikke bare av typetilfellet, men også av omstendighetene i den konkrete saken. Av den grunn gir ikke behandlingen i delkapittelet noen endelige konklusjoner.

Likevel er det mulig å trekke frem noen mer generelle poeng. Både barnekonvensjonen og EMDs praksis legger til grunn at hensynet til barnets beste står sentralt. Det er ikke det eneste hensynet som kan vektlegges, men det veier tungt i vurderinger som angår barn. Tatt i betraktning indoktrineringens alvorlige karakter, som potensielt kan krenke både retten til utvikling og medbestemmelse, jf. barnekonvensjonen art. 6(2) og art. 12, og i mer ekstreme tilfeller utgjøre psykisk vold og/eller skade, jf. art. 19, vil staten ha et forholdsvist stort spillerom i forhold til hvilke inngrep som kan iverksettes.

6 Konklusjon og avsluttende bemerkninger

Problemstillingen som masteroppgaven har behandlet er hvilken beskyttelse menneskerettighetene gir barn som indoktrineres av foreldrene i en religion, og hvordan staten skal gå frem for å sikre disse rettighetene uten samtidig å krenke foreldres rett til å oppdra barn i egen religion.

Med den definisjonen og forståelsen av indoktrinering som er lagt til grunn i oppgaven, viser behandlingen at en slik form for påvirkningsprosess vil kunne krenke flere av barns menneskerettigheter, og at alvorlighetsgradene av krenkelsene er forholdsvis store. Dette gir seg utslag i at statens handlingsrom i sine forpliktelser til å sikre barns rettigheter og å utvise respekt for foreldres rettigheter, også er forholdsvis stort i tilfeller av indoktrinering.

Samtidig er det svært få steder i oppgaven der drøftelsene avsluttes med entydige konklusjoner på rettsspørsmålene. Årsaken er at konklusjonene både er avhengig av hvordan indoktrinering defineres og hvordan den utføres. Disse to momentene er knyttet sammen ved at hvorvidt metoden som preger den konkrete oppdragelsen utgjør indoktrinering, avhenger nettopp av hvordan det defineres. Selv om gjennomgangen synliggjør at indoktrinering kan krenke flere av barns rettigheter, blir påstander om indoktrineringens krenkende karakter meningsløs uten en definisjon. Fordi uttrykket kun er et støtteord for å beskrive noe i virkeligheten, blir det avgjørende for spørsmålet om menneskerettighetene krenkes, til syvende og sist hvilke handlinger som er utført.

I tillegg knytter det seg flere utfordringer til å operere med et slikt begrep for å fastslå grensen mellom det lovlige og det ulovlige når det gjelder foreldres overføring av sin religion til barna. Uten et begrep som er entydig i sitt innhold, kan det vanskelig gis et entydig svar. Samtidig viser behandlingen av indoktrineringsbegrepet innledningsvis i delkapittel 1.3 at dersom et barn skal påvirkes til å holde på en religion ukritisk og uten særlig grad av selvstendig og rasjonell vurdering av denne, kreves det en omfattende påvirkningsprosess som er vanskelig å skildre på en enkel måte. Selv etter det som kan sies å være en forenklet begrepsavklaring av indoktrinering sett i forhold til virkelighetens kompleksiteter, har det i liten grad vært mulig å komme med entydige konklusjoner. Gjennom alt dette synliggjøres hvor lite egnet indoktrinering er som et rettslig begrep. Av den grunn blir det også av mer

begrenset verdi å fremme påstander om indoktrinerings krenkende karakter, slik flere i juridisk teori gjør, se innledning punkt 1.1.

Fra dette standpunktet må det gjøres en viss modifisering. I kapittel 3 ble det lagt til grunn at barn over 15 år som er indoktrinert i en religion, ikke har valgt religion selv, med den følge at deres religionsfrihet er krenket. Tilsvarende standpunkt vil naturlig nok også gjelde for voksnes rett til religionsfrihet i den forstand at der individet ikke tilhører en religion som følge av et eget valg, krenkes rettigheten etter oppgavens gjennomgang. I seg selv vil dette kunne tilsi at det gir mening å tale om at fenomenet indoktrinering er en påvirkningsform som vil krenke individets rettigheter.

Utfordringer oppstår imidlertid i den nærmere klarleggingen av hva det egentlig innebærer at et individ *er* indoktrinert. Selv med oppgavens definisjon, er det vanskelig å si noe om hvor kritisk, selvstendig og frigjort vurderingen av religion må være før et individ ikke lenger ansees som indoktrinert. Selv der det fastsettes nærmere kriterier for å vurdere dette, er en annen utfordring, som ikke har vært gjenstand for drøftelse i oppgaven, de praktiske vanskelighetene knyttet til å avgjøre om noen reelt sett er indoktrinert, selv med den definisjonen som er fremsatt. Begge disse utfordringen kan føres tilbake til utfordringen med å gi en tilstrekkelig presis definering og samtidig fange opp virkelighetens kompleksiteter. Konsekvensen er at også for spørsmål om retten til selvbestemmelse i religiøse forhold, er indoktrinering lite egnet som et rettslig begrep.

Litteraturliste

Bøker

Baer, Ruth (red.), *Assessing Mindfulness and Acceptance Processes in Clients: Illuminating the Theory and Practice of Change* (Oakland 2010).

Detrick, Sharon, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child* (Haag/Boston/London 1999).

Hølgersen, Gudrun, *Barnerett* (Kristiansand 2008).

Høstmælingen, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (red.), *Barnekonvensjonen*, 3. utgave (Oslo 2016).

Köhler-Olsen, Julia, *Barnets rett til selvbestemmelse i forhold til religiøse normer* (Oslo 2012).

Langlaude, Sylvie, *The Right of the Child to Religious Freedom in International Law* (Leiden/Boston 2007).

Moeckli, Daniel, Sangeeta Shah and Sandesh Sivakumaran (ed.), *International Human Rights Law*, 2. edition, (Oxford 2014).

Pedersen, Jørgen Bruun, *Indoktrinering Hvad er det for noget?* (København 1976).

Ruud, Morten og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*, 4. utgave (Oslo 2011).

Tønnessen, Finn Egil, *Verdier og livssyn i skole og barnehage* (Oslo 1983).

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter den europeiske menneskerettighetskonvensjonen*, 4. utgave (Bergen 2015).

Artikler

Moore, Willis, "Indoctrination as a normative conception" *Studies in Philosophy and Education*, 1966, Volume 4, s. 396-403.

Powell, Fernando Méndez, "Prohibition of Indoctrination in Education –A Look at the Case Law of the European Court of Human Rights", *Brigham Young University Education and Law Journal*, 2015, s. 597-629.

Norske lover

Barneloven	Lov om barn og foreldre (barneloven) av 8. april 1981 nr. 7.
Menneskerettighetsloven	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettighetsloven) av 21. mai 1999 nr. 30.
-	Lov om trudemssamfunn og ymist anna av 13. juni 1969 nr. 25.

Internasjonale konvensjoner

Barnekonvensjonen	FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989.
EMK	Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene (Den europeiske menneskerettighetskonvensjon) av 4. november 1950.
SP	Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter av 16. desember.

Rettsavgjørelser

Den europeiske menneskerettighetsdomstolen

Case of Bouyid v. Belgium	The European Court of Human Rights (28.11.15). Application no. 23380/09.
Case of Ciftci v. Turkey	The European Court of Human Rights (16.06.04). Application no. 71860/01.

Case of Dahlab v. Switzerland	The European Court of Human Rights (15.02.01). Application no. 42393/98.
Case of Deschomets v. France	The European Court of Human Rights (16.05.06). Application no. 31956/02.
Case of Elsholz v. Germany	The European Court of Human Rights (13.07.00). Application no. 25735/94.
Case of F.L v. France	The European Court of Human Rights (03.11.05). Application no. 61162/00.
Case of Folgerø and others v. Norway	The European Court of Human Rights (Grand Chamber) (29.06.07). Application no.15472/02.
Case of Hoffmann v. Austria	The European Court of Human Rights (23.06.93). Application no. 12875/87.
Case of Kjeldsen v. Denmark	The European Court of Human Rights (07.12.76). Application no. 5095/71; 5920/72; 5926/72.
Case of Kokkinakis v. Greece	The European Court of Human Rights (25.05.93). Application no.14307/88.
Case of Larissis and others v. Greece	The European Court of Human Rights (24.02.98). Application no. 23372/94.
Case of Lautsi v. Italy	The European Court of Human Rights (Chamber) (03.11.09). Application no. 30814/06.
Case of Nielsen v. Denmark	The European Court of Human Rights (28.11.88). Application no. 10929/84.
Case of Palau-Martinez v. France	The European Court of Human Rights (16.12.13). Application no. 64927/01.

Case of The Sunday Times v. The United Kingdom (No.1)	The European Court of Human Rights (plenary) (26.04.79). Application no. 6538/74.
Case of Vojnity v. Hungary	The European Court of Human Rights (12.02.13). Application no. 29617/07.
Case of Wetjen and others v. Germany	The European Court of Human Rights (22.03.18). Application nos. 68125/14 and 72204/14.

FN-dokumenter

FNs menneskerettighetskomité

General Comments

General Comment No. 17 (1989), Article 24, Rights of the child.

General Comment No. 22 (1993), Article 18, Freedom of Thought, Conscience or Religion.

FNs barnekomité

General Comments

General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child.

General Comment No. 12 (2009), The right of the child to be heard.

General Comment No. 13 (2011), The right of the child to freedom from all forms of violence.

Summary Records

UN Doc. CRC/C/SR. 223	CRC Committee: Summary Record: Belgium. Geneva, 1995.
UN Doc. CRC/C/SR.147	CRC Committee: Summary Record: Chile. Geneva, 1994.
UN Doc. CRC/C/SR.1068	CRC Committee: Summary Records: Finland. Geneva, 2005.
UN Doc. CRC/C/SR.607	CRC Committee: Summary Record: Grenada. Geneva, 2000.
UN Doc. CRC/C/SR.717	CRC Committee: Summary Record: Monaco. Geneva, 2001.
UN Doc. CRC/C/SR.317	CRC Committee: Summary Record: Morocco. Geneva, 1998.
UN. Doc. CRC/C/SR.277	CRC Committee: Summary Record: Republic of Korea. Geneva, 1996.

Hentet fra: <http://tbinternet.ohchr.org/SitePages/Home.aspx>

Internett

Oxford Living Dictionaries

Søkeord: indoctrination

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/indoctrination> [21.mai 2018].